

नमो अरिहंताशं
नमो सिद्धाशं
नमो आयरियाशं
नमो उवज्जायाशं
नमो लेभे सव्व साहुशं
अेसो पंय नमुक्कारो
सव्व पावप्पशासशो
मंगलाशं य सव्वेसिं
पढमं उवर्धं मंगलं

જિનાગમ પ્રકાશન યોજના

પ. પૂ. આચાર્યશ્રી ઘાંસીલાલજી મહારાજ સાહેબ
કૃત વ્યાખ્યા સહિત

DVD No. 2
(Gujarati Edition)

:: યોજનાના આયોજક ::

શ્રી ચંદ્ર પી. દોશી - પીએચ.ડી.

website : www.jainagam.com

SHRI ANUTTARO PAPATIKA SUTRA

श्री अनुत्तरोपपातिक सूत्र

जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर - पूज्यश्री - घासीलालजी - महाराज -
विरचितया अर्थबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं
हिन्दीगुर्जरभाषानुवादसहितम्

अनुत्तरोपपातिकसूत्रम् ।

Anuttaro - papatika Sutram

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि-
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

अ० भा० श्रे० स्था० जैनशास्त्रोद्धार-समिति-प्रमुखः
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः
मु० राजकोट (सौराष्ट्र)

द्वितीया आवृत्तिः प्रति १०००

वीर संवत् २४८५

विक्रमसंवत् २०१५

ईस्वीसन् १९५९

मूल्यम् रु. ७=५०

: પ્રાપ્તિ સ્થાન :
શ્રી અ. ભા. સ્ત્રી. સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
ગ્રીન લોજ પાસે, રાજકોટ.

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhar Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT.
(Saurashtra) W. Ry. India.

*
ખીલ આવૃત્તિ : પ્રત ૧૦૦૦
વીર સંવત્ : ૨૪૮૫
વિક્રમ સંવત્ : ૨૦૧૫
ધસવી સન : ૧૯૫૯
*

મુદ્રક : અને મુદ્રણસ્થાન :
જયંતિલાલ દેવચંદ મહેતા
જય ભારત પ્રેસ,
ગરેડીઆ કૂવા રોડ
શાક મારકેટ પાસે, રાજકોટ.

સ્વાધ્યાય માટે ખાસ સૂચના

- (૧) આ સૂત્રના મૂલપાઠનો સ્વાધ્યાય દિવસ અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે તથા ચોથા પ્રહરે કરાય છે.
- (૨) પ્રાતઃઉષાકાળ, સન્ધ્યાકાળ, મધ્યાહ્ન, અને મધ્યરાત્રિમાં બે-બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) વંચાય નહીં, સૂર્યોદયથી પહેલાં ૨૪ મિનિટ અને સૂર્યોદયથી પછી ૨૪ મિનિટ એમ બે ઘડી સર્વત્ર સમજવું.
- (૩) માસિક ધર્મવાળાં સ્ત્રીથી વંચાય નહીં તેમજ તેની સામે પણ વંચાય નહીં. જ્યાં આ સ્ત્રીઓ ન હોય તે ઓરડામાં બેસીને વાંચી શકાય.
- (૪) નીચે લખેલા ૩૨ અસ્વાધ્યાય પ્રસંગે વંચાય નહીં.
 - (૧) આકાશ સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય કાલ.
 - (૧) ઉલ્કાપાત—મોટા તારા ખરે ત્યારે ૧ પ્રહર (ત્રણ કલાક સ્વાધ્યાય ન થાય.)
 - (૨) દિગ્દાહ—કોઈ દિશામાં અતિશય લાલવર્ણ હોય અથવા કોઈ દિશામાં મોટી આગ લગી હોય તો સ્વાધ્યાય ન થાય.
 - (૩) ગર્જરવ—વાદળાંનો ભયંકર ગર્જરવ સંભળાય. ગાજવીજ ઘણી જણાય તો ૨ પ્રહર (૯ કલાક) સ્વાધ્યાય ન થાય.
 - (૪) નિર્ધાત—આકાશમાં કોઈ વ્યંતરાદિ દેવકૃત ઘોરગર્જના થઈ હોય, અથવા વાદળો સાથે વીજળીના કડાકા બોલે ત્યારે આઠ પ્રહર સુધી સ્વાધ્યાય ન થાય.
 - (૫) વિદ્યુત—વિજળી ચમકવા પર એક પ્રહર સ્વાધ્યાય ન થા.
 - (૬) યૂપક—શુક્લપક્ષની એકમ, બીજ અને ત્રીજના દિવસે સંધ્યાની પ્રભા અને ચંદ્રપ્રભા મળે તો તેને યૂપક કહેવાય. આ પ્રમાણે યૂપક હોય ત્યારે રાત્રિમાં પ્રથમા ૧ પ્રહર સ્વાધ્યાય ન કરવો.
 - (૭) યક્ષાદીપ્ત—કોઈ દિશામાં વીજળી ચમકવા જેવો જે પ્રકાશ થાય તેને યક્ષાદીપ્ત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
 - (૮) દ્યુમિકાકૃષ્ણ—કારતકથી મહા માસ સુધી ધૂમાડાના રંગની જે સૂક્ષ્મ જલ જેવી ધૂમ્મસ પડે છે તેને ધૂમિકાકૃષ્ણ કહેવાય છે. તેવી ધૂમ્મસ હોય ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
 - (૯) મહિકાશ્વેત—શીતકાળમાં શ્વેતવર્ણવાળી સૂક્ષ્મ જલરૂપી જે ધુમ્મસ પડે છે. તે મહિકાશ્વેત છે ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
 - (૧૦) રજઉદ્ઘાત—ચારે દિશામાં પવનથી બહુ ધૂળ ઉડે. અને સૂર્ય ઢંકાઈ જાય. તે રજઉદ્ઘાત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨) ઔદારિક શરીર સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય

(૧૧-૧૨-૧૩) હાડકાં-માંસ અને રૂધિર આ ત્રણ વસ્તુ અગ્નિથી સર્વથા બળી ન જાય, પાણીથી ધોવાઈ ન જાય અને સામે દેખાય તો ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો. કૂટેલું ઈંડુ હોય તો અસ્વાધ્યાય.

(૧૪) મળ-મૂત્ર—સામે દેખાય, તેની દુર્ગન્ધ આવે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય.

(૧૫) સ્મશાન—આ ભૂમિની ચારે બાજુ ૧૦૦/૧૦૦ હાથ અસ્વાધ્યાય.

(૧૬) ચંદ્રગ્રહણ—જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૮ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૭) સૂર્યગ્રહણ—જ્યારે સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૧૨ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૮) રાજવ્યુદ્ગત—નજીકની ભૂમિમાં રાજાઓની પરસ્પર લડાઈ થતી હોય ત્યારે, તથા લડાઈ શાન્ત થયા પછી ૧ દિવસ-રાત સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૧૯) પતન—કોઈ મોટા રાજાનું અથવા રાષ્ટ્રપુરુષનું મૃત્યુ થાય તો તેનો અગ્નિસંસ્કાર ન થાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવો નહીં તથા નવાની નિમણુંક ન થાય ત્યાં સુધી ઊંચા અવાજે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૦) ઔદારિક શરીર—ઉપાશ્રયની અંદર અથવા ૧૦૦-૧૦૦ હાથ સુધી ભૂમિ ઉપર બહાર પંચેન્દ્રિયજીવનું મૃતશરીર પડ્યું હોય તો તે નિર્જીવ શરીર હોય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૧થી ૨૮) ચારે મહોત્સવ અને ચાર પ્રતિપદા—આષાઢ પૂર્ણિમા, (ભૂતમહોત્સવ), આસો પૂર્ણિમા (ઈન્દ્ર મહોત્સવ), કાર્તિક પૂર્ણિમા (સ્કંધ મહોત્સવ), ચૈત્ર પૂર્ણિમા (યક્ષમહોત્સવ, આ ચાર મહોત્સવની પૂર્ણિમાઓ તથા તે ચાર પછીની કૃષ્ણપક્ષની ચાર પ્રતિપદા (એકમ) એમ આઠ દિવસ સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૯થી ૩૦) પ્રાતઃકાલે અને સન્ધ્યાકાળે દિશાઓ લાલકલરની રહે ત્યાં સુધી અર્થાત્ સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તની પૂર્વે અને પછી એક-એક ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૩૧થી ૩૨) મધ્ય દિવસ અને મધ્ય રાત્રિએ આગળ-પાછળ એક-એક ઘડી એમ બે ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

ઉપરોક્ત અસ્વાધ્યાય માટેના નિયમો મૂલપાઠના અસ્વાધ્યાય માટે છે. ગુજરાતી આદિ ભાષાંતર માટે આ નિયમો નથી. વિનય એ જ ધર્મનું મૂલ છે. તેથી આવા આવા વિકટ પ્રસંગોમાં ગુરુની અથવા વડીલની ઈચ્છાને આજ્ઞાને જ વધારે અનુસરવાનો ભાવ રાખવો.

स्वाध्याय के प्रमुख नियम

- (१) इस सूत्र के मूल पाठ का स्वाध्याय दिन और रात्री के प्रथम प्रहर तथा चौथे प्रहर में किया जाता है ।
- (२) प्रातः ऊषा-काल, सन्ध्याकाल, मध्याह्न और मध्य रात्री में दो-दो घड़ी (४८ मिनट) स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, सूर्योदय से पहले २४ मिनट और सूर्योदय के बाद २४ मिनट, इस प्रकार दो घड़ी सभी जगह समझना चाहिए ।
- (३) मासिक धर्मवाली स्त्रियों को स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, इसी प्रकार उनके सामने बैठकर भी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, जहाँ ये स्त्रियाँ न हों उस स्थान या कक्ष में बैठकर स्वाध्याय किया जा सकता है ।
- (४) नीचे लिखे हुए ३२ अस्वाध्याय-प्रसंगों में वाँचना नहीं चाहिए—

(१) आकाश सम्बन्धी १० अस्वाध्यायकाल

- (१) **उल्कापात**—बड़ा तारा टूटे उस समय १ प्रहर (तीन घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२) **दिग्दाह**—किसी दिशा में अधिक लाल रंग हो अथवा किसी दिशा में आग लगी हो तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (३) **गर्जांश्व**—बादलों की भयंकर गडगडाहट की आवाज सुनाई देती हो, बिजली अधिक होती हो तो २ प्रहर (छ घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (४) **निर्घात**—आकाश में कोई व्यन्तरादि देवकृत घोर गर्जना हुई हो अथवा बादलों के साथ बिजली के कडाके की आवाज हो तब आठ प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (५) **विद्युत्**—बिजली चमकने पर एक प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (६) **यूपक**—शुक्ल-पक्ष की प्रथमा, द्वितीया और तृतीया के दिनों में सन्ध्या की प्रभा और चन्द्रप्रभा का मिलान हो तो उसे यूपक कहा जाता है । इस प्रकार यूपक हो उस समय रात्री में प्रथमा १ प्रहर स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (७) **यक्षादीप्त**—यदि किसी दिशा में बिजली चमकने जैसा प्रकाश हो तो उसे यक्षादीप्त कहते हैं, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (८) **धूमिका कृष्ण**—कार्तिक से माघ मास तक धूँए के रंग की तरह सूक्ष्म जल के जैसी धूमस (कोहरा) पड़ता है उसे धूमिका कृष्ण कहा जाता है इस प्रकार की धूमस हो उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

- (९) **महिकाश्वेत**—शीतकाल में श्वेत वर्णवाली सूक्ष्म जलरूपी जो धूमस पड़ती है वह महिकाश्वेत कहलाती है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (१०) **रजोद्घात**—चारों दिशाओं में तेज हवा के साथ बहुत धूल उड़ती हो और सूर्य ढँक गया हो तो रजोद्घात कहलाता है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२) ऐतिहासिक शरीर सम्बन्धी १० अस्वाध्याय—

- (११,१२,१३) **हाड-मांस और रुधिर** ये तीन वस्तुएँ जब-तक अग्नि से सर्वथा जल न जाएँ, पानी से धुल न जाएँ और यदि सामने दिखाई दें तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए । फूट हुआ अण्डा भी हो तो भी अस्वाध्याय होता है ।
- (१४) **मल-मूत्र**—सामने दिखाई हेता हो, उसकी दुर्गन्ध आती हो तब-तक अस्वाध्याय होता है ।
- (१५) **श्मशान**—इस भूमि के चारों तरफ १००-१०० हाथ तक अस्वाध्याय होता है ।
- (१६) **चन्द्रग्रहण**—जब चन्द्रग्रहण होता है तब जघन्य से ८ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १२ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।
- (१७) **सूर्यग्रहण**—जब सूर्यग्रहण हो तब जघन्य से १२ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १६ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।
- (१८) **राजव्युद्गत**—नजदीक की भूमि पर राजाओं की परस्पर लड़ाई चलती हो, उस समय तथा लड़ाई शान्त होने के बाद एक दिन-रात तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (१९) **पतन**—कोई बड़े राजा का अथवा राष्ट्रपुरुष का देहान्त हुआ हो तो अग्निसंस्कार न हो तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए तथा उसके स्थान पर जब तक दूसरे व्यक्ति की नई नियुक्ति न हो तब तक ऊंची आवाज में स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२०) **औदारिक शरीर**—उपाश्रय के अन्दर अथवा १००-१०० हाथ तक भूमि पर उपाश्रय के बाहर भी पञ्चेन्द्रिय जीव का मृत शरीर पड़ा हो तो जब तक वह निर्जीव शरीर वहाँ पड़ा रहे तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२१ से २८) **चार महोत्सव और चार प्रतिपदा**—आषाढी पूर्णिमा (भूत महोत्सव), आसो पूर्णिमा (इन्द्रिय महोत्सव), कार्तिक पूर्णिमा (स्कन्ध महोत्सव), चैत्र पूर्णिमा (यक्ष महोत्सव) इन चार महोत्सवों की पूर्णिमाओं तथा उससे पीछे की चार, कृष्ण पक्ष की चार प्रतिपदा (ऐकम) इस प्रकार आठ दिनों तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२९ से ३०) प्रातःकाल और सन्ध्याकाल में दिशाएँ लाल रंग की दिखाई दें तब तक अर्थात् सूर्योदय और सूर्यास्त के पहले और बाद में एक-एक घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(३१ से ३२) मध्य दिवस और मध्य रात्री के आगे-पीछे एक-एक घड़ी इस प्रकार दो घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

उपरोक्त अस्वाध्याय सम्बन्धी नियम मूल पाठ के अस्वाध्याय हेतु हैं, गुजराती आदि भाषान्तर हेतु ये नियम नहीं है । विनय ही धर्म का मूल है तथा ऐसे विकट प्रसंगों में गुरु की अथवा बड़ों की इच्छा एवं आज्ञाओं का अधिक पालन करने का भाव रखना चाहिए ।

॥ अथ श्री अनुत्तरोपपातिकदशांग सूत्र की

विषयानुक्रमशिका ॥

अनु. विषय

पाना नं.

प्रथम वर्ग १ (अध्ययन १)

१	मंगलायराडा	१
२	शास्त्रका परियय	१
३	समवसराडा स्वरूप का वार्डन	२
४	सावधपूजा निषेध	३
५	समवसराडा स्वरूप का वार्डन	४
६	आर्यसुधर्म परियय	५
७	सुधर्मजम्भु प्रश्नोत्तर	६
८	जालिडुमार वार्डन	८
९	गौतम प्रश्नोत्तर	१२
१०	अध्ययनसमाप्ति	१३

अध्ययन २ से १० तक

११	मयालि डुमारादि नौ डुमारों का वार्डन	१४
१२	(१) वर्ग समाप्ति	१४

अथ द्वितीय वर्ग २

१३	दीर्घसेन आदि तेरह डुमार का वार्डन	१५
१४	(२) वर्ग समाप्ति	१५

अथ तृतीय वर्ग ३

१५	धन्य-कुमार वर्णन	१७
१६	धन्यकुमार धर्मोपदेशका वर्णन	२१
१७	पुद्गलपरावर्त्त वर्णन	२३
१८	संसारस्वरूप वर्णन	२७
१९	धन्यकुमारोक्तो ज्ञानप्राप्ति	२८
२०	धन्यकुमारकी तपश्चर्याका वर्णन	२९
२१	धन्य अनगारका शरीर वर्णन	३१
२२	धन्यनामक अनगारकी मुष्यताका वर्णन	३७
२३	धन्यनामाङ्गारका शरीर वर्णन	३९
२४	धन्यनामाङ्गार की स्तुति	४१
२५	धन्यनामाङ्गार का संस्तारकका वर्णन	४२
२६	धन्यनामाङ्गार को देवलोकगमन का वर्णन	४२
२७	धन्यनामाङ्गार का भवान्तर विषयमें प्रश्नोत्तर	४४
२८	सुनक्षत्रादि नवकुमारका वर्णन	४५
२९	शास्त्रसमाप्ति	४६
३०	शास्त्रप्रशस्ति	४७

॥ इति श्री अनुत्तरोपपातिकदशांग सूत्र की
विषयानुक्रमिका समाप्त ॥

ગુજરાતી ભાષાનુવાદ.

(૧) જે અનેક ગુણ સમૂહની ખાણ છે, જે કલ્પવૃક્ષ સમાન સકળ મનોરથને પૂર્ણ કરવાવાળા છે, જે દેવતાઓને વન્દનીય છે તેમજ જે મોક્ષરૂપી મહેલ પર સુશોભિત છે, વળી અનેકલવના સમસ્ત પાપો એવં દુઃખોનો વિનાશ કરવાવાળા છે, જે ભગ્ય જીવોને પોતાના જ્ઞાનરૂપી દિવ્ય પ્રકાશથી સન્માર્ગ પ્રદર્શિત કરવાવાળા છે, અને જે શ્રેષ્ઠ કલ્યાણકારી સુખ દેવાવાળા મુનિયોના નાથ છે એવા ચરમ તીર્થંકર જિનેન્દ્ર ભગવાન મહાવીરસ્વામીને નમસ્કાર કરું છું. (૧)

(૨) જે જીવોની રક્ષા અર્થાત્ યતનામાટે દોરા સહિત સદા મુખવસ્ત્રિકા સુખ પર ખાંધે છે, તથા જે રાગ દ્વેષથી રહિત છે એવા નિર્મળ આચાર પાળવા વાળા મુગુરુને હું નમસ્કાર કરું છું. (૨)

(૩) “હું ઘાસીલાલ” મુનિ ભગ્ય જીવોને સુખપૂર્વક જ્ઞાન-પ્રાપ્તિને માટે શ્રી ‘અનુત્તરોપપાતિક સૂત્ર’ની ‘અર્થબોધિની’ ટીકા બનાવું છું. (૩)

ઉપરોક્ત શ્લોકોમાં મંગલાચરણ તથા વિષય, સમ્બન્ધ, પ્રયોજન અને અધિકારી, એ સુખ્ય પાંચ વાતો ખતાવી છે. જો કે પ્રત્યેક અંશમાં તે આવશ્યક છે. આ ‘અનુત્તરોપપાતિક દશાંગ સૂત્ર’માં, ભગવાને જે જે વિષયનું વર્ણન કર્યું છે, તે તેના સંક્ષેપથી નામ નિર્દેશ કરે છે—

શાસ્ત્રકા પરિચય

આ વિષય નન્દિસૂત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે:—

રાજગૃહ આદિ નગર, ત્યાં રહેલા ઉદ્યાન (બગીચા), યજ્ઞાયતન, વનખંડ, સમવસરણ, રાજઓના અને માતાપિતાઓના નામ, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, આ લોક-સંબંધી તથા પરલોકસંબંધી વૈભવ લોગપરિત્યાગ, દીક્ષા, શ્રુતપરિગ્રહ (શ્રુતગ્રહણ), તપ, ઉપધાન, પ્રતિજ્ઞા-અભિગ્રહ, ઉપસર્ગ. સંલેખના (સંચારાનો પ્રયોગ) આહારનો ત્યાગ, શરીરને હલાવ્યા વિના વૃક્ષાદિની માફક એક સ્થાન પર સ્થિર રહેવારૂપ પાદપોષગમન સંચારો અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થવું, ફરી સુકુળમાં જન્મ લેવો, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવી, અને મોક્ષ મેળવવો આદી.

આ નવમાંગ અનુત્તરોપપાતિક દશાંગમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, ત્રણ વર્ગ છે. અધ્યયનોના સમૂહને વર્ગ કહે છે, પ્રથમ વર્ગમાં દશ, બીજા વર્ગમાં તેર, અને

ત્રીજામાં દશ અધ્યયન છે, ઉદ્દેશન-કાળ ત્રણ છે. જે સ્કંધમાં જેટલા વર્ગ હોય છે તેના તેટલાજ ઉદ્દેશન-કાળ હોય છે, સમુદ્દેશન-કાળ પણ ત્રણ છે. બધા મળીને છેતાળીસ લાખ આઠ હજાર, ૪૬૦૮૦૦૦ પદ પ્રમાણ છે.

સમવાયાંગ સૂત્રમાં પણ અનુત્તરોપપાતિક દશાંગના વિષયોનો આજ ક્રમ મળે છે. 'સમવસરણ' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે છે:-

'સમ્યક્= એકીભાવેનાવસરણમ્=એકત્ર ગમનં-સંમિલનં દેવમનુષ્યાદીનાં સમવસરણમ્-' અર્થાત્ જ્યાં સમ્મિલિત રૂપથી એકજ ઉદ્દેશથી દેવતા-મનુષ્ય આદિ એકત્રિત થાય છે તેને સમવસરણ કહે છે.

અથવા 'સમવસરન્તિ=અવતરન્તિ ધર્મશ્રવણાર્થ દેવાદયો યત્ર તત્સમવસરણમ્' અર્થાત્ જ્યાં ધર્મકથા સાંભળવા માટે દેવતા આદિ આવે છે, તેને સમવસરણ કહે છે.

સમવસરાગ સ્વરૂપ કા વાર્ગન

જે સ્થાન (ક્ષેત્ર), ગામ અને નગરમાં સમવસરણ થાય છે, ત્યાં ભગવાનના આગમન પહેલાંજ આલિયોગિક દેવતા (સેવક દેવતા) આવીને અચિત્ત વાયુ, જળ તથા પુષ્પ આદિ વૈક્રિયરૂપથી ઉત્પન્ન કરે છે, વૈક્રિય-શક્તિદ્વારા ઉત્પન્ન કરેલ પવન, પાણી તથા ફૂલ સચેત હોતાં નથી.

કોઈ દેવ ત્યાંની ધૂળ (કચરો આદિ) દૂર કરવા માટે વાયુની વિકુર્વાણા કરે છે, કોઈ દેવતા ધૂળને ઉપશાન્ત કરવા (ખેસાડી દેવા) જળવૃષ્ટિ કરે છે, કોઈ પરિષદને ખેસવા માટે પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે. જેથી પરિષદમાં ખેઠેલ શ્રોતાઓની નીચે ઠીંચણ સુધી કુલોનો ઢગ થઈ જાય છે.

કદાચ જો દેવતાઓદ્વારા નિર્મિત (નિર્માણ કરાયેલ-રચેલ) સમવસરણમાં સચેત પાણી-પુષ્પાદિની વૃષ્ટિ થાય તો સચેત પાણીથી ભીની થએલી પૃથ્વી તથા સચેત કુલોથી આઞ્છાદિત સ્થાન પર સાધુ-સાધ્વિયો તથા જેઓએ વ્રતો અગીકાર કરી રાખ્યાં છે એવા પ્રતિજ્ઞાધારી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓનું આગમન સર્વથા અસંભવ છે.

પરિષદમાં મુખ્ય અંગ તો સાધુજ છે. એટલે દેવતાઓદ્વારા સમવસરણુમાં સચેત પાણી તથા સચેત કુલ આદિની વર્ષા નથી હોતી, પરંતુ અચેતજ હોય છે. એવું નિશ્ચિત થાય છે.

હવે અહીં એ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે, દેવતા જો પોતાના સ્વરૂપને હાથી, મૃગ, સર્પ આદિ નાના પ્રકારના રૂપોમાં પોતાની વૈક્રિય શક્તિદ્વારા પરિણત કરે છે, તે વિવિધ રૂપ તો સચેત હોય છે. તો સમવસરણુને માટે કરેલ વૃષ્ટિ સચેત કેમ નહીં ? તેનો પ્રત્યુત્તર એજ છે કે:-દેવતાઓને પોતાના આકાર જેવા અથવા ખીલના આકાર જેવા વૈક્રિય શરીરમાં પોતાના આત્મ-પ્રદેશ હોય છે. એટલે તે સચેત છે. પણ તે પુલોમાં તથા પાણીમાં તેના આત્મપ્રદેશ ન હોવાથી તે અચેત છે. વૈક્રિય-શક્તિદ્વારા ઉત્પન્ન થએલ વાયુ, જળ તથા કુલોમાં એકેન્દ્રિય આદિ જીવ હોય છે એ વિષયનું શાસ્ત્રોમાં કોઈ પ્રમાણ મળતુ નથી.

સાવધપૂજા નિષેધ

જો દેવતા નદી સમુદ્રો આદિથી પાણી, લતા, વૃક્ષ આદિથી કુલ લાવીને વર્ષા કરે છે, એવું આગમમાં ક્યાંઈ લખ્યું હોય તો તે સચેત પાણી પુષ્પાદિનું અનુમાન સંભવિત હોઈ શકે, અન્યથા નહીં.

વળી પણ-જિનેશ્વર વીતરાગ ભગવાનની સાવધ પૂજા શાસ્ત્રોમાં નિષિદ્ધ છે. છકાયોના સમારંભથી જે પૂજા થાય છે તે સાવધ કહેવાય છે. માટે ભવ્ય જીવોને વીતરાગની સાવધ પૂજા કરવી કલ્પતી નથી. કેમકે તે કર્મ-બંધનો હેતુ છે. અર્થાત સાવધ-પૂજા સંસાર-પરિભ્રમણનું કારણ છે. અહિં કાર્ય કારણ ભાવ આ પ્રમાણે છે:-

સાવધ પૂજા છકાયના આરંભથી થાય છે, અને છકાયના આરંભથી હિંસા થાય છે, હિંસાથી ચિકણા કર્મો બંધાય છે, અને ચિકણા કર્મોના બંધથી નરક-નિગોહ આદિ અનન્ત દુઃખોથી યુક્ત ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. માટે જિનેશ્વર વીતરાગ ભગવાનની સાવધ પૂજાને શાસ્ત્રોમાં નિષેધ છે. જેમકે ઉપાશકદશાંગની “ અગારધર્મસંજીવની ” નામની ટીકામાં કહ્યું છે:-“ જે મહાત્યાગી જિનેશ્વર વીતરાગ દેવની સાવધ-પૂજા કરે છે. તે આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં અનેક પ્રકારના જન્મ મરણ કરતાં કરતાં દીર્ઘકાળ સુધી પરિભ્રમણ કરે છે.”

સાવધ પૂજાથી છકાયનો આરંભ થાય છે. આરંભથી કર્મ-બંધ થાય છે. કર્મ-બંધથી જીવને આ સંસાર રૂપી ચક્રમાં પડવું પડે છે. ભગવાને આ વાત સ્થાનાડ્ગસૂત્ર (સ્થા. ૫ ઉદ્દે ૧) માં કહી છે:-

“ પાંચ કારણે જીવ દુર્ગતિમાં જાય છે જેમકે-જીવહિંસાથી, જીવહિંસાથી, ચોરીથી, મૈથુનથી અને પરિવ્રજાથી.”

હિંસા કરવાથી દુર્ગતિ થાય છે, માટે સાવધ-પૂજા સર્વથા નિષિદ્ધ છે. એ રીતે જે ભગવાનના ચરણોમાં સદા પ્રેમ રાખવાવાળા તથા શુભ-ગતિના ઇચ્છુક દેવતા વીતરાગ ભગવાનના સમવસરણમાં સચેત પાણી પુષ્પ આદિની વર્ષા કરે છે, આ વાત કોઇ પણ ચુકિતથી સિદ્ધ થઇ શકતી નથી.

અનુમાનપ્રમાણથી પણ આ વાત સિદ્ધ થાય છે કે- જેમ તુંગિકા નગરીના શ્રાવક, ભગવાનના સમવસરણમાં પાંચ પ્રકારના અભિગમ-પૂર્વક અર્થાત્ સચેત દ્રવ્યો (વસ્તુઓ) નો ત્યાગ કરીને જતા હતા, તેજ રીતે ભગવાનના અનુયાયી આભિયોગિક દેવતા પણ સમવસરણમાં સચેત પાણી પુષ્પ આદિની વૃષ્ટિ કરતા નથી. આ તીર્થ કરોની મર્યાદા છે. કહ્યું પણ છે:-

“ સમવસરણમાં દેવતા અચેત પાણી, પુષ્પ આદિની વૃષ્ટિ કરે છે કેમકે સચેત વસ્તુને માટે જિનેન્દ્ર ભગવાને નિષેધ કરેલ છે.

ભગવાન પાર્શ્વનાથના સંતાનિક સ્થવિર ભગવાન તુંગિકા નગરીના પુષ્પવતી નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા, તે નગરીના નિવાસી સ્થવિર ભગવાનને વન્દન કરવા પાંચ પ્રકારના અભિગમપૂર્વક ગયા. ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે. જ્યાં પુષ્પવતી નામનું ઉદ્યાન છે. ત્યાં આવી તે સ્થવિર ભગવાનને પાંચ પ્રકારના અભિગમપૂર્વક વન્દન કરે છે. અર્થાત્ સ્થવિર ભગવાનને વન્દના કરવા જતાં આ પાંચ વાતોનું ધ્યાન રાખે છે, જેમકે:- (૧) સચેત દ્રવ્યોને દૂર રાખે છે, (૨) અચેત દ્રવ્યોને ધારણ કરે છે, (૩) એક શાટિક જોડયા વગરનાં કાપડનું (સાંધ્યા શિવાય એક સળંગ) જતના માટે ઉત્તરાસંગ કરે છે, (૪) દૂરથી ભગવાન દ્રષ્ટિગોચર થતાંજ-દેખતાંજ, હાથ જોડે છે, (૫) મનને એકાગ્ર કરે છે.

સમવસરાગ સ્વરૂપ કા વાર્ગના

ઉપાસકદશાંગસૂત્રમાં પણ આ વાત પ્રસિદ્ધ છે. પ્રથમ અધ્યયનમાં આવે છે કે:-“ જિતશત્રુ ” નામે રાજા પાંચ પ્રકારના અભિગમપૂર્વક ભગવાનને વન્દન કરવા ગયા શ્રાવકગણ પણ વીરને વન્દન કરવા માટે સચેત પુષ્પ પાન આદિનો ત્યાગ કરીને પછીજ જાય છે, ઉપરોક્ત પ્રમાણથી ભગવાનના સમવસરણમાં આવેલ દેવતાઓદ્વારા કરેલી સચેત પુષ્પ પાણી આદિની વૃષ્ટિ સિદ્ધ થતી નથી.

અંપા નગરીમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના સમવસરણને અવસરે સમ્રાટ કુણ્ડિક પોતાની ચતુરંગિણી સેના સાથે પાંચ પ્રકારના અભિગમપૂર્વક ભગવાનને વન્દન કરવા અત્યન્ત આદર તેમજ વિનય સહિત ગયા હતા. તે પાંચ પ્રકારનો અભિગત ઔપપાતિક સૂત્રમાં એ પ્રમાણે કહેલ છે, જેમકે-

જ્યાં શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર ઊરાજે છે ત્યાં કુણિક રાજા આવ્યા. આવીને ભગવાન મહાવીરને પાંચ પ્રકારના અભિગમપૂર્વક વન્દન કરે છે. તે પાંચ અભિગમ નીચે મુજબ છે:-

(૧) સચેત દ્રવ્યો (પદાર્થો)ને દૂર રાખે છે. (૨) અચેત દ્રવ્યોને ધારણ કરે છે. (૩) એકશાટિક-સાંધા વિનાનું એક સળંગ આયુષ કપડું. તેનું જ્યણુ માટે ઉત્તરા સંગ કરે છે. (૪) ભગવાન દૃષ્ટિગોચર થતાંજ હાથ જોડે છે. (૫) મનને એકાગ્ર કરે છે.

વિશેષ જ્ઞાન માટે આજ પ્રમાણે ખીજા આગમોમાં અનુસન્ધાન કરવું જોઈએ. હવે અહિં અનુત્તરોપપાતિક દશાંગનો શબ્દાર્થ બતાવવામાં આવે છે:-

અન્=નહીં ઉત્તર=શ્રેષ્ઠ છે અન્ય વિમાન જેનાથી, એવાં વિજય. વૈજયન્ત, જયન્ત અપરાજિત, અને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનમાં ‘ઉપપાત્:’ ઉત્પન્ન થવું. અર્થાત્ વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત, અને સર્વાર્થસિદ્ધ, નામના સર્વશ્રેષ્ઠ વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા ‘અનુત્તરોપપાતિક’ છે. અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા જાલિ કુમાર આદિ દશ અધ્યયન વાળો જેનો પ્રથમ વર્ગ છે તે ‘અનુત્તરોપપાતિકદશાંગસૂત્ર’ છે. અહિં દશ શબ્દ લક્ષણથી કથાવસ્તુનું જ્ઞાન કરવાવાળો છે. કેમકે ભગવાનદ્વારા આ અંગેનો ધર્મકથારૂપે ઉપદેશ દેવાએલ છે. તે નવમા અંગનું આ પ્રથમ સૂત્ર છે. ‘તેણં કાલેણં’ ઇત્યાદિ.

આર્યસુધર્મ પરિચય

જે કાળ જે સમયમાં રાજગૃહ નામે નગર હતું. તે કાળ તે સમયમાં અર્થાત્ ચોથા આરાના હીયમાન રૂપ સમયમાં (જેમાં આયુષ્ય, અવગાહના, વર્ણુ, રૂપ, રસ, જ્ઞાન અને શક્તિ આદિનો હાસ થતો હોય તેને હીયમાન કહે છે) રાજગૃહ નગરની બાહરે ગુણુશિલક નામના ઉદ્યાનમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પાંચમા ગણુધર શ્રી આર્ય સુધર્મા સ્વામી પધાર્યા, જે જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, આદિ આચાર રૂપ ગુણુથી યુક્ત હોય તેને આર્ય કહે છે, તે આ ગુણુથી અલંકૃત હતા. માટે તેમને આર્યશબ્દથી યોલાવવામાં આવતા હતા. જેનો ધર્મશ્રેષ્ઠ હોય તેને સુધર્મા કહે છે. એવા આર્ય સુધર્મા સ્વામી ત્યાં પધાર્યા. તેમનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આ પ્રમાણે છે:-

‘કોલ્લાક’ નામે સન્નિવેશમાં ‘ધન્નિવલ્લ’ નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તેની સ્ત્રીનું નામ ‘લદિલા’ હતું. તેમના પુત્ર સુધર્મા હતા, તેમણે પચાસ વર્ષની ઉંમરે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્રીશ વર્ષ સુધી ભગવાન

મહાવીરની સેવા કરી, અને તેઓ ચૌદ વર્ષના ધારી થયા. વીર નિર્વાણના બાર વર્ષ પછી જન્મથી બાણું દર, વર્ષની અવસ્થાએ તેમને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. આઠ વર્ષ સુધી કેવળિપદને પાળી પૂરા સો વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી શ્રીઆર્યજમ્બૂસ્વામીને પોતાના પદ ઉપર પ્રતિષ્ઠિત કરીને મોક્ષ પધાર્યા.

શ્રીસુધર્માસ્વામીનું પધારવું બાણી નગરનિવાસી લોક વન્દના કરવા તથા ધર્મકથા સાંભળવા નિકળ્યા, ધર્મકથા સાંભળી સૌ પોત-પોતાના સ્થાને ગયા, તે કાળ તે સમય શ્રી સુધર્માસ્વામીના મોટા શિષ્ય શ્રી જમ્બૂ અણુગાર તેમના અવગ્રહમાં નતમસ્તક અર્થાત્ જેનું મસ્તક નમેલું છે એવા થઇ, હાથ જોડી, પોતાના ઢીંચણને ઉંચા રાખી, અને ધ્યાનમાં અવસ્થિત થઇ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરી રહ્યા છે.

સુધર્મજમ્બુ પ્રશ્નોત્તર

પરિષદ ગયા પછી તે જમ્બૂ અનગાર, જેમને શ્રદ્ધા હતી, જે જિજ્ઞાસુ હતા, અને જેમને જિજ્ઞાસાને કારણે કુતૂહલ થયું હતું, જેમને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ, સંશય (જિજ્ઞાસા) ઉત્પન્ન થયો હતો, અને કુતૂહલ ઉત્પન્ન થયું હતું, જેમને સારી પેઠે સંશય હતો અને સારી પેઠે કુતૂહલ હતું તે શ્રી સુધર્માસ્વામીની સમીપ આવી સવિધિ વન્દના કરીને સામે જેઉ હાથ જોડી સેવા કરવા લાગ્યા અને આ પ્રમાણે બોલ્યા—

હે ભગવન્ત ! ધર્મની આદિ કરવાવાળા, ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરવાવાળા પોતાની મેળે સ્વયં બોધને પ્રાપ્ત કરવાવાળા, પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ, પુરુષોમાં સિંહસમાન, પુરુષોમાં પુંડરીક કમળ સમાન, પુરુષોમાં ગન્ધહસ્તી સમાન, લોકમાં ઉત્તમ, લોકના નાથ, લોકહિતૈષી, લોકપ્રદીપક, લોકને જ્ઞાનરૂપી આલોક (પ્રકાશ)થી પ્રકાશિત કરવાવાળા અભય દેવાવાળા, જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુના દેવાવાળા, મોક્ષ માર્ગ બતાવવાવાળા, શરણુ દેવાવાળા

સંયમરૂપી જીવન પ્રદાન કરવાવાળા, સમ્યક્ત્વ દેવાવાળા. ધર્મના દાતાર, ધર્મદેશના દેવાવાળા, ધર્મનાયક, ધર્મરૂપી સ્થના સારથી, ધર્મમાં પ્રધાન તથા ચાર ગતિને અન્ત કરવાવાળા, ચક્રવર્તી સમાન, સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં દ્રીપ (ઝેટ) સમાન, શરણે આવેલાને આધારભૂત, અપ્રતિહત શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન દર્શનને ધારણ કરવાવાળા, છદ્મ અર્થાત્ ધાતિકર્મ-રહિત, સ્વયં રાગદ્વેષને જીતવાવાળા તથા બીજાને પણ જીતાવવાવાળા, સ્વયં સંસારરૂપી સમુદ્રને તરવાવાળા તથા બીજાને પણ તારવાવાળા સ્વયં ઝોધ પ્રાપ્ત તથા બીજાને પણ ઝોધ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા, સ્વયં કઠિન કર્મબંધનથી મુક્ત તથા બીજાને પણ કર્મથી મુક્ત કરવાવાળા, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી કલ્યાણસ્વરૂપ, સ્થિર, રોગ-રહિત, અન્તરહિત અક્ષય, અવ્યાબાધ, પુનરાગમનરહિત, એવા સિદ્ધિ ગતિ નામે પરમપદ (મોક્ષ) ને પ્રાપ્ત કરવાવાળા, શ્રમણ લગવાન મહાવીરે આઠમા અંગ અન્ત-કૃતદશાનો આ અર્થ કહ્યો છે તો હે લગવન્! મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણ લગવાન મહાવીરે આ નવમા અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના શું શું અર્થ પ્રરૂપિત કર્યા છે? (સં ૧)

‘તણ્ણં સે’ ઇત્યાદિ.

સુધર્મા સ્વામી કેવા છે તેનું થોડું વર્ણન અહીં કરવામાં આવે છે:- જેમણે લગવાનદ્વારા કહેલી અર્થરૂપ વાણીને મૂળાગમ રૂપે ગ્રથિત કરી છે, જે શ્રેષ્ઠ ધર્મને માનવાવાળા સુધર્મા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. અહીં સુધર્માસ્વામીને આણુગાર વિશેષણથી શા માટે સમ્બોધિત કરેલ છે તે કહે છે:-

આણુગાર-સુખ સમાધિ રહેતાં વિહારના નવ કલ્પોની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન ન કરી નિયતવાસરહિત અર્થાત્ એક નિશ્ચિતસ્થાને સ્થાયીરૂપ ન રહેતાં પવન સમાન અપ્રતિબંધ વિહાર કરતા રહે, તેને આણુગાર કહે છે. જંબૂસ્વામી કેવા છે? - જંબૂ-સ્વામી જિનવચનામૃતના અત્યન્ત પિપાસુ છે, સંયમમાં દઢ તેમજ નિયતવાસ રહિત આણુગાર છે. શ્રી જંબૂસ્વામીનાં પૂછવાથી પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત શ્રી સુધર્મા સ્વામી જોલ્યા-હે જંબૂ! ઉપરોક્ત ગુણોથી અલંકૃત નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત શ્રમણ લગવન્ત મહાવીરે નવમા અંગ શ્રી અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના ત્રણ વર્ગ કહ્યા છે. અધ્ય-યનોનાં સમૂહને વર્ગ કહે છે.

પૂછેલા પ્રશ્નને ગુરુદ્વારા યથાર્થ ઉત્તર પ્રાપ્ત કરી શ્રીજંબૂસ્વામીએ ફરી નવીન ઉત્સાહ તેમજ જિજ્ઞાસા સાથે વિનય સહિત શ્રી સુધર્માસ્વામીને પૂછ્યું-

હે લગવન્! મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણ લગવાન મહાવીરે નવમા અંગ શ્રી અનુત્તરોપપાતિક દશાંગના ત્રણ વર્ગ કહ્યા છે, તો હે લગવન્! અનુત્તરોપપાતિક દશાંગના પ્રથમ વર્ગના કેટલા અધ્યયન કહ્યાં છે?

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જોલ્યા-હે જંબૂ! ઉપરોક્ત મહાન ગુણોથી યુક્ત, મુક્તિ-

પ્રાપ્ત ઘોર પરિષ્કોને સહન કરવાવાળા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે શ્રી અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના પ્રથમ વર્ગના દશ અધ્યયન કહ્યાં છે. તે અહીં બતાવે છે— (૧) બલિ, (૨) મયાલિ, (૩) ઉપબલિ, (૪) પુરુષસેન, (૫) વારિષેણ, (૬) દીર્ઘદન્ત, (૭) લાપ્ટદાન્ત, (૮) વેહલ, (૯) વૈહાયસ અને (૧૦) અભયકુમાર

અહિં “કુમાર” શબ્દથી પ્રત્યેકને સંબંધિત કરવા જોઈએ. જેમ બલિકુમાર મયાલિકુમાર આદિ. આજ ક્રમથી અધ્યયનોનો વિષય જાણવો જોઈએ. જેમકે:— બલિકુમાર અધ્યયન, મયાલિકુમાર અધ્યયન આદિ. આ ક્રમથી દશેય અધ્યયન કહેલાં છે.

આ અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના અધ્યયનથી અર્થાત્ બલિકુમાર આદિ કુમારોના ચરિત્રજ્ઞાનથી સંયમ તથા તપ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. તપસંયમમાં પ્રવૃત્તિ થવાથી આઠેય કર્મોની નિર્જરા થાય છે. નિર્જરાથી સમસ્ત કર્મક્ષીણ થાય છે. સમસ્ત કર્મ ક્ષય થવાથી પરમપદ (મોક્ષ) ની પ્રાપ્તિ થાય છે. ઉક્ત પ્રકારથી આ શાસ્ત્રજ્ઞાનનું ફલ મોક્ષપ્રાપ્તિ અને વિષય બલિકુમાર આદિનું ચરિત્ર છે. એમ ભવ્ય જીવોને જાણવું જોઈએ (સૂ. ૨)

શ્રી જંખૂસ્વામી ફરીથી પ્રશ્ન કરે છે:— ‘જહ્ ણં મંતે’ ઇત્યાદિ.

હે ભદ્રંત! પૂર્વોક્ત ગુણોથી સંયુક્ત નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના પ્રથમ વર્ગના દશ અધ્યયન કહ્યાં છે. તે હે ભગવાન! પૂર્વોક્ત ગુણયુક્ત એવા શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે અનુત્તરોપપાતિકદશાંગના પ્રથમ અધ્યયનના શું અર્થ પ્રરૂપિત કર્યાં છે? અર્થાત્ તેમાં શું વર્ણન કર્યું છે?

અહિં પ્રશ્ન કરતાં “પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત” “મુક્તિ પ્રાપ્ત” “શ્રમણ ભગવાન મહાવીર” આદિ શબ્દોનો પ્રયોગ વારંવાર કરવામાં આવ્યો છે. તે ભગવાન પ્રત્યે અત્યન્ત ભક્તિને વ્યક્ત કરે છે. વાક્યભેદથી વારંવાર કથન પુનરુક્તિદોષનું કારણ પણ થતું નથી, અને અત્યન્ત ઇચ્છા તેમજ ભક્તિ સાથે ભગવાનના ગુણોનું વારંવાર સ્મરણ કરતાં ગુણુજ થાય છે તથા બીજા વિચારોથી મનને ખેંચી કોઈ પણ એક વિષય પર મનને એકાગ્ર કરવા માટે વારંવાર ઉચ્ચારણ કરવામાં આવે છે.

તીર્થકરોદ્ધારા કથિત ભાવોનું વારંવાર કથન, સમ્યક્ત્વ સંયમ અને તપ આદિ વિશુદ્ધ ભાવોને પરિપુષ્ટ કરવાવાળું, મોહરૂપી ભયંકર વ્યાધિનો નાશ કરવાવાળું

અને રાગાદિરૂપી વિષને દૂર કરવાવાળું હોય છે. જેવી રીતે વિષને દૂર કરવા માટે એકજ મન્ત્રનું ઉચ્ચારણ વારંવાર કરાય છે, મન્ત્રસિદ્ધિ માટે જપ કરતાં એકજ મન્ત્રનો વારંવાર જપ કરવામાં આવે છે, રોગને દૂર કરવા માટે એની એજ ઔષધીનું વારંવાર સેવન કરવામાં આવે છે, કર્મક્ષય કરવા માટે તપ-સંયમની આરાધના વારંવાર કરવામાં આવે છે. નિજ આત્મસ્વરૂપને પ્રગટ કરવા માટે પરમ પ્રભુ અરિહંત આદિતું વારંવાર ધ્યાન કરવામાં આવે છે, તેજ રીતે આજ્ઞા, ઉપદેશ તથા ગુણકીર્તન આદિમાં ઉપરોક્ત એ પદોનું વારંવાર ઉચ્ચારણ શુભ ફલદાયી તથા અશુભ ફળને દૂર કરવાવાળું થાય છે. ઉપદેશ દેતા તીર્થંકરો તથા ગણધરોના અભિપ્રાય-લબ્ધ્યનોનાં તત્ત્વજ્ઞાનસંસ્કારોને ઉત્પન્ન કરવા માટે, મોહરૂપી વ્યાધિનો વિનાશ કરવા માટે અને રાગરૂપી વિષને દૂર કરવા માટે હોય છે. વારંવાર ઉચ્ચારણથી સમ્યક્ત્વ આદિ ગુણોનું પોષણ થાય છે, એટલે ઉપરોક્ત શબ્દોનો વારંવાર પ્રયોગ આવશ્યક છે. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

જલિકુમાર વાર્ગન

શ્રીજંબૂ સ્વામી તરફથી પ્રૌન થતાં શ્રીસુધર્મસ્વામી યોડ્યા- ‘एवं खलु’ ઇત્યાદિ.

હે જંબૂ ! આ રીતે નિશ્ચયથી લગવાને પ્રથમ અધ્યયનના નીચે મુજબ અર્થ કહ્યા છે-તે કાળ તે સમયમાં ધન-ધાન્ય-ઐશ્વર્ય-વૈભવ-સમ્પન્ન, અનેક આકાશ-સ્પર્શી લવનોથી શોભિત તથા સ્વપરચક્રભયરહિત, રાજગૃહ નામનું નગર હતું તે નગરના ઇશાન કોણમાં ગુણશિલક નામનું પ્રસિદ્ધ ઉદ્યાન હતું. ત્યાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો, તેની પટરાણીનું નામ ધારણીદેવી હતું. જે શીલ આદિ ગુણોથી સુશોભિત હતી. તેણે એક વખત સ્વપ્નામાં સિંહ જોયો. રાજા ‘શ્રેણિક’ ની પટરાણી ધારિણી દેવી’ ને આ શુભ સ્વપ્નના ફળસ્વરૂપ ‘જલિકુમાર’ નામે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. મેઘકુમા-

રની માફક જ જન્મોત્સવ, પાંચ ધાઈઓ દ્વારા લાલન પાલન, ખડોતેર કળાઓનું અધ્યયન, તથા વિવાહ આદિ કાર્ય સંપન્ન થયા. શ્વશુર તરફથી દાયજામાં વસ્ત્ર, અલંકાર, રત્ન આદિ આઠ આઠ પ્રકારની વસ્તુઓ, મેઘકુમારની માફક જ તેમને લગ્નમાં પ્રાપ્ત થઈ હતી. તે ‘જલિકુમાર’ પોતાના મહેલોમાં પૂર્વજન્મ-ઉપાર્જિત શુભ કર્મોને કારણે અત્યુત્તમ ગીતનૃત્યાદિ પાંચ પ્રકારનાં અનુપમ વિષયસુખોનો અનુભવ કરતા વિચરતા હતા. તે સમયે રાજગૃહના ‘ગુણુશિલક’ નામના ઉદ્યાનમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા.

રાજ ‘શ્રણિક’ પોતાના સમસ્ત પરિવાર તથા ચતુરંગિણી સેના સાથે ભવ્ય જીવોનું કલ્યાણ કરવાવાળા, ભવ્યજનોના મનને રંજન કરવાવાળા, ગુણુગંભીર, ચરમ તીર્થંકર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું આગમન જાણી તેમને વન્દન નમસ્કાર કરવા માટે નીકળ્યા અને પાંચ અભિગમપૂર્વક ભગવાનની સેવાનાં ઉપસ્થિત થયા.

જેવી રીતે પહેલાં ‘મેઘકુમાર’ ભગવાનને વન્દન-નમસ્કાર કરવા નીકળ્યા હતા તેજ રીતે ‘જલિકુમાર’ પણ ભગવાનને વન્દન-નમસ્કાર કરવા માટે નગરથી નીકળી ભગવાન જ્યાં ધિરાજતા હતા ત્યાં આવ્યા.

‘મેઘકુમાર’ ની માફક ભગવાનની અનુપમ ધર્મદેશના સાંભળી તેઓને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. પોતાના માતાપિતાને પૂછી અત્યન્ત ઉત્સાહ તેમજ ઉત્કૃષ્ટ અભિલાષાની સાથે સર્વ પ્રાણિઓને અભય પ્રદાન કરવાવાળી, પરમપદ મોક્ષ તરફ એક લક્ષ્ય બનાવવાવાળી દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

જે રીતે મેઘકુમારે અગ્યાર અંગોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તેજ રીતે ‘જલિકુમારે’ પણ સામાયિકથી લઈને આચારાંગ આદિ અગ્યાર અંગોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

આદિ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે:—‘જલિકુમાર’ આદિ રાજકુમારોએ ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી તથા તેમનીજ પાસે અગ્યાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું હતું, આ વાત કેવી રીતે સંભવિત હોઈ શકે છે? કેમકે આ નવમુ અંગસૂત્ર અગ્યાર અંગોની અન્તર્ગત થઈ જાય છે જેનો વિષય સ્વયં જલિકુમાર આદિ રાજકુમારોનાં જીવન વૃત્તાન્તજ છે. એટલે જલિકુમાર આદિ રાજકુમારોના પોતાનાજ ચરિત્રને નિરૂપણ કરવાવાલા આ અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્ર તે સમયે અનુપલબ્ધ હોવાથી આ અંગનો અધ્યયન (ભણવું) સર્વથા અસંભવ છે, અર્થાત્ તેમના અધ્યયન (ભણવા) વિષયની વાત કેવી રીતે સંભવિત થઈ શકે છે?

એનો પ્રત્યુત્તર આ છે કે—આ દ્વાદશાંગી અર્થસ્વપથી ધ્રુવ, નિત્ય અને શાશ્વત છે. પણ મોક્ષોપયોગી શ્રુત ચારિત્રનું નિસ્વપણ કરવામાં પ્રવૃત્ત સર્વે તીર્થંકરોએ તે તે સમયને ઉપયોગી ફક્ત હોતુ અને દૃષ્ટાન્તનું સ્વસ્વપ જુદી જુદી રીતે સંકલિત કરેલ છે પરન્તુ મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરાવવાવાળા શ્રુત-ચારિત્રસ્વપ લક્ષ્યનો જુદી રીતે કયાંય

પણ ઉપદેશ કરેલ નથી, એટલે આ શ્રુત-ચારિત્રના સ્વસ્વપની સમાનસ્વપથી અનાદિ-કાળની પ્રવૃત્તિ હોવાને કારણે આ દ્વાદશાંગીનું ધ્રુવત્વ નિત્યત્વ અને શાશ્વતિકત્વ સિદ્ધ થાય છે.

તેમજ કહ્યું પણ છે કે—“આ બાર અંગરૂપ ગણિપિટક (આચાર્યની પેટી) ક્યારેક પણ ન હતી અત્યારે પણ નથી અને ક્યારેય નહિ હોય તેમ નથી, પણ તે હતી, છે અને રહેશે, કેમકે આ પેટી ધ્રુવ છે. નિયત છે, શાશ્વત છે, અક્ષય છે, અવ્યય છે. અવસ્થિત છે અને નિત્ય છે.” (નન્દી)

હેતુ અને દષ્ટાન્ત શ્રુતચારિત્રના પરિપોષક હોવાથી તીર્થંકરોએ પ્રત્યેક સમયે પોતપોતાના શિષ્યોને પ્રતિબોધવા અનુકૂળતાનુસારે તેનું બુદ્ધી બુદ્ધી રીતે કથન કરેલ છે, એટલે અહીં હવે શંકાને કોઈ સ્થાન રહેતું નથી. તેથી જ્ઞાતાધર્મકથાંગસૂત્રં મેઘકુમાર, વિપાકસૂત્રમાં સુબાહુકુમાર આદિ, અન્તકૃતદશાંગસૂત્રમાં ગૌતમકુમાર આદિ તથા કાલી મહાકાલી આદિ સાધિવઓને અગ્યાર અંગોનું અધ્યયન (ભણવું) સંગત થાય છે.

મેઘકુમારની માફક જલિકુમારે પણ ગુણરત્ન નામે તપનું આરાધન કર્યું. એ તપની વિધિ આ રીતે છે :- પ્રથમ મહિનામાં એકાન્તર ઉપવાસ, બીજા મહિનામાં છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠ, ત્રીજામાં અઠ્ઠમને પારણે અઠ્ઠમ. એ રીતે સોળમે મહિને સોળ સોળ ઉપવાસે પારણું, એજ ક્રમથી પાછા ઉતરતા એકાન્તર ઉપવાસ સુધી કરવામ આવે છે. દિવસે ઉત્કૃટકાસને (ઉકડુઆસને) સૂર્યની આતાપના લે. રાત્રિમાં મુખ-વસ્ત્રિકા ચોલપટ્ટક સિવાય પ્રાવરણુ રહિત થઈ વીરાસને બેસી ધ્યાન કરે. આ પ્રમાણે આ તપમાં તપ દિવસ ૪૦૭ તથા પારણાના દિવસ ૭૩ કુલ ૪૮૦ દિવસ થાય છે એ ક્રમે સોળ માસમાં આ તપ પૂર્ણ થાય છે.

સ્કન્દક ઋષિની માફક, ચિન્તના, પૃચ્છના તથા અનશન આદિ વ્રત માટે ભગવાનની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરવી આદિ સર્વ વર્ણુન જાણવું, અને સ્કન્દક ઋષિની માફક જ એ જલિકુમાર અણુગાર સ્થવિરોની સાથે વિપુલાચલ પર્વત ઉપર ગયા. અહીં વિશેષ આટલું જાણવું કે એઓએ સોળ વર્ષ ચારિત્રપાલન કરી અન્ત સમયમાં ઔદારિક શરીરને છોડી ઉર્ધ્વગતિ કરતાં અન્દ્રમાથી લઈ સૌધર્મ ઈશાન આદિ આરણુ અન્યુત પર્યાંત આરેય દેવલોક તથા નવ ઐવેયક વિમાનોને એલાંધી ‘વિજય’ નામે અનુત્તર વિમાનમાં વૈમાનિક દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા. (સૂ૦ ૫)

‘ ત્વ ણં તે ’ ઇત્યાદિ.

બલિકુમારના શરીર છુટયા બાદ તેમના સમીપવર્તી રથવિરોએ બલિકુમાર અણુગારને કાલગત થયા બાણી પરલોકગમનહેતુક કાયોત્સર્ગ કર્યો. તદનન્તર બલિકુમારના પાત્ર-લિક્ષાપાત્ર આદિ, વસ્ત્ર-દોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકા, ચોલપટ્ટ, ચાદર, રત્નોહરણુ આદિ ધર્મોપકરણુ લઈને વિપુલાચલ પહાડથી ઉતરી ભગવાન મહાવીર સ્વામીની સેવામાં ઉપસ્થિત થયા, અને વન્દન નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે બોલ્યા. હે ભગવન્! કાલપ્રાપ્ત બલિકુમારના આ ધર્મોપકરણુ છે. ત્યારબાદ હે ભગવન્! એવું સમ્બોધન કરી ભગવાન ગૌતમ સ્વામી શ્રમણુ ભગવન્ત મહાવીરને અત્યન્ત-વિનય-સહિત આ પ્રમાણે પૂછવા લાગ્યા-હે ભગવન્! દેવતાઓ દ્વારા સેવિત ભદ્રપ્રકૃતિવાળા આપના સુશિષ્ય બલિકુમાર અણુગાર કાળ કરીને ક્યાં ગયા ? અને ક્યાં ઉત્પન્ન થયા ?

ભગવાન મહાવીર કહે છે,-હે ગૌતમ ! મારો સુશિષ્ય બલિકુમાર અણુગાર સ્કન્દક ઋષિની જેમ પોતાના ઔદારિક શરીરને છોડી ચન્દ્ર આદિ ખારેય દેવલોક અને નવ ઐવેચકને ઝોળાંધી વિજય નામના પહેલા અતુત્તરવિમાનમાં ઉત્પન્ન થયો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે:- હે ભગવન્! વિજય વિમાનમાં બલિકુમાર દેવની કેટલી સ્થિતિ છે ? ભગવાને કહ્યું-હે ગૌતમ ! બત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! બલિકુમારદેવ પોતાની દેવસંબન્ધી આયુ, ભવ અને સ્થિતિને પૂર્ણ કરી ક્યાં જશે ? તથા ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

અધ્યયનસમાપ્તિ

લગવાન કહે છે-હૈ ગૌતમ! મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈને ત્યાંથી સિદ્ધિગતિ નામે સ્થાનની પ્રાપ્તિ કરશે, અર્થાત્ પોતાના સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરી મોક્ષમાં જશે.

શ્રી સુધર્મા સ્વામી શ્રી જમ્બૂસ્વામી પ્રત્યે કહે છે :-

હૈ જમ્બૂ! પૂર્વોક્ત સમસ્ત ગુણોથી સુકત મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના પ્રથમ વર્ગના પ્રથમ અધ્યયનનો આ પ્રમાણે અર્થ કહેલ છે.

‘ શ્રી અનુત્તરોપપાતિક સૂત્ર ’ ની ‘ અર્થબોધિની ’
નામની ટીકાના ‘ ગુજરાતી અનુવાદ ’ નું
પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત.

‘**एवं**’ ઇત્યાદિ.

આ રીતે જલિકુમારની માફક શેષ મયાલિ આદિ નવે રાજકુમારોન જીવનવૃત્તાન્ત જાણવાં. અહિં વિશેષ એમ સમજવું કે આ દશ કુમારોમાં ૧ જલિક, ૨ મયાલિ, ૩ ઉપયાલિ, ૪ પુરુષસેન, ૫ વારિષેણ, ૬ દીર્ઘદન્ત અને ૭ લષ્ટદન્ત, એ સાત ધારીણી રાણીના, વેહલ અને વૈહાયસ એ જે ચેલણાના પુત્ર છે. અભયકુમાર મહારાણી નન્દાનો પુત્ર છે. જલિકુમારથી વારિષેણ સુધી પાંચ રાજકુમારોએ સોળ વર્ષ, દીર્ઘદન્ત, લષ્ટદન્ત, અને વેહલ, એ ત્રણે બાર વર્ષ અને વૈહાયસ તથા અભયકુમાર, એ જે પાંચ પાંચ વર્ષ સુધી સંયમ પાલન કર્યું. જલિકુમાર, મયાલિકુમાર, ઉપયાલિકુમાર, પુરુષસેન, અને વારિષેણકુમાર એ પાંચ ક્રમશઃ વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધમાં ઉત્પન્ન થયા. દીર્ઘદન્ત સર્વાર્થસિદ્ધમાં ઉત્પન્ન થયા. બાકીના ત્રણ પશ્ચાત્તુપવીથી અપરાજિત આદિ વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયા, અર્થાત્ અપરાજિતમાં લષ્ટદન્ત, જયન્તમાં વેહલ, અને વૈજયન્તમાં વૈહાયસ ઉત્પન્ન થયા. અભયકુમાર વિજય વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા. શેષ વર્ણુન પ્રથમ અધ્યયનમાં વર્ણિત જલિકુમારની માફક જ જાણવું, અભય કુમારનો વિશેષ પરિચય આ પ્રમાણે છે. રાજગૃહ નગર, પિતાનું નામ શ્રેણિક તથા માતાનું નામ નન્દાદેવી, અવશેષ વર્ણુન જલિકુમારની માફક છે.

શ્રીસુમત્સ્વામીએ કહ્યું:— હે જંબૂ! મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણુ ભગવન્ત મહાવીરે અનુત્તરોપપાતિકદશાંગસૂત્રના પ્રથમ વર્ગના આ ઊપર મુજબ અર્થ પ્રરૂપિત કર્યા છે.

अनुत्तरोपपातिकदशांग सूत्रनी ‘अर्थबोधिनी’

**नामके टीकांना गुजराती अनुवादने
प्रथम वर्ग समाप्त.**

શ્રી અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રનો બીજો વર્ગ (૨).

શ્રી જંબૂસ્વામી સુધર્માસ્વામીને પૂછે છે- 'જઈ ણં મંતે' ઇત્યાદિ.

હે ભગવન્! પૂર્વોક્ત સકલગુણાલંકૃત મુકિતપ્રાપ્ત શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે શ્રીઅનુત્તરોપપાતિકદશાંગ નામક આ નવમા અંગના પ્રથમ વર્ગના આ અર્થ પ્રરૂપિત કર્યા છે તો ભગવન્! સકલગુણયુક્ત મુકિતપ્રાપ્ત શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે સ્વામીએ આ અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના દ્વિતીય વર્ગના શું અર્થ કહ્યા છે? અર્થાત્ તેમાં કયા વિષયનું વર્ણન કર્યું છે.

શ્રીસુધર્મા સ્વામી કહે છે-જંબૂ! પૂર્વોક્ત સર્વ ગુણેથી યુક્ત મુકિતપ્રાપ્ત શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે આ અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના તેર (૧૩) અધ્યયન પ્રરૂપિત કર્યા છે તે આ પ્રમાણે છે - (૧) દીર્ઘસેન (૨) મહાસેન (૩) લષ્ટદન્ત (૪) ગૂઢદન્ત (૫) શુદ્ધદન્ત (૬) હલ્લ (૭) દ્રુમ (૮) દ્રુમસેન (૯) મહાદ્રુમસેન (૧૦) સિંહ (૧૧) સિંહસેન (૧૨) મહાસિંહસેન (૧૩) પુન્યસેન (સૂ ૧)

શ્રી જંબૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે- 'જઈ ણં મંતે' ઇત્યાદિ.

હે ભગવાન! નિર્વાણપદપ્રાપ્ત સકલગુણાલંકૃત શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે સ્વામીએ જો અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના દ્વિતીય વર્ગના તેર (૧૩) અધ્યયન કહ્યા છે તો હે ભગવન્! મુકિતપ્રાપ્ત શ્રમણુ ભગવન્ત મહાવીરે દ્વિતીય વર્ગના પ્રથમ અધ્યયનના શું અર્થ પ્રતિપાદિત કર્યા છે?

શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે.-હે જંબૂ! તે કાળ તે સમયમાં રાજગૃહ નામે નગર, ગુણશિલક ચૈત્ય શ્રેણિક રાજ, ધારિણી દેવી, તેણે સ્વપ્નમાં એકવાર સિંહ દેખ્યો, જેના ક્રુણસ્વરૂપ એક પુત્રરત્ન ઉત્પન્ન થયો. જલિકુમારની માફક જ તેનો પણ જન્મ-મહોત્સવ, આલકીડા, શિક્ષણુ આદિ જાણવું જોઈએ. અહિં વિશેષમાં આટલું સમજવું કે એમનું નામ દીર્ઘસેન છે. શેષ ભગવાનની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરવી, માસિક સંલેખનાથી કાળ કરી વિજય વિમાનમાં ઉત્પન્ન થવું, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લેવો, તથા ત્યાં સમસ્ત દુઃખનો નાશ કરી નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત કરવું, આદિ તેનું પણ સમસ્ત વકતવ્ય જલિકુમારની માફક જ છે.

એજ પ્રમાણે દીર્ઘસેન આદિ તેરેય (૧૩) રાજકુમારોનું રાજગૃહનગર શ્રેણિક પિતા, ધારિણી માતા, તથા દીક્ષાપર્યાય સોળ સોળ વર્ષની હતી.

એમાં અનુક્રમથી દીર્ઘસેન અને મહાસેન એ બે વિજયમાં, લષ્ટદન્ત અને

ગૂઢહન્ટ એ બે વૈજયન્ટમાં, શુદ્ધહન્ટ અને હલ્લ એ બે જયન્ટમાં દ્રુમ અને દ્રુમસેન એ બે અપરાજિત વિમાનમાં, અને શેષ મહાદ્રુમસેન, સિંહ, સિંહસેન, મહાસિંહસેન અને પુણ્યસેન એ પાંચેય સર્વાર્થસિદ્ધ નામે અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા.

હે જંબૂ! આ પ્રમાણે મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે શ્રી અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના બીજા વર્ગના આ અર્થ પ્રરૂપિત કર્યા છે. બન્ને વર્ગના અર્થાત્ નલિકુમાર આદિ ત્રેવીસ મુનિઓએ એક એક માસની સંલેખના કરી પોતાના શરીરને પરિત્યાગ કર્યો હતો.

ભાવાર્થ—અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રનો આ બીજો વર્ગ તેર અધ્યયનોમાં વિભાજિત છે. પ્રત્યેક અધ્યયનનું વર્ણન પ્રત્યેક રાજકુમારનું જીવનવૃત્તાન્ત છે. આ તેરેય રાજકુમાર રાજગૃહના રાજા શ્રેણિકના પુત્ર તથા પટ્ટમહિષી ધારિણીદેવીના અંગજાત હતા. નલિકુમારની માફક જ તેમનો જન્મ—મહોત્સવ, શિક્ષા, ખાલકીડા, આદિ કાર્ય સમ્પન્ન થયાં. તેઓમાં ત્યાગની પરાકાષ્ઠા હતી. અનુપમ સાંસારિક સુખોને ત્યાગી એમણે લગવાન મહાવીર પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અગ્યાર અંગોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ગુણુરત્ન તપ, ચિન્તન આદિ સમસ્ત કામ કર્યું, સોળ વર્ષ પર્યન્ત સંચમનું પાલન કર્યું. અન્તમાં એક મહિનાની યાદયોગમન સંલેખના કરી આ શરીરને છોડી અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી ચવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈ સમસ્ત કર્મોના ક્ષય કરી પરમપદ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે. (સૂ૦ ૨)

ઇતિ શ્રી અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રની અર્થબોધિની નામક ટીકાના
ગુજરાતી અનુવાદનો બીજો વર્ગ સમાપ્ત. ॥૨॥

અથ તૃતીય વર્ગ પ્રારંભ.

શ્રી જંબૂસ્વામી પૂછે છે:—હે લગવન્! 'જઈ ગં મંતે' ઇત્યાદિ.

નિર્વાણપદપ્રાપ્ત શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે શ્રી અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના ત્રીજા વર્ગના (૧૩) તેર અધ્યયનોના આ ઉપરોક્ત અર્થ કહ્યા છે તો, હે લગવન્! મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે આ અનુત્તરોપપાતિકદશાંગના તૃતીય વર્ગના શુ' અર્થ પ્રસ્તુત કર્યા છે ?

શ્રીસુધર્માસ્વામી કહે છે:—હે જંબૂ! મુક્તિપ્રાપ્ત પૂર્વોક્ત ગુણોથી સુશોભિત શ્રમણુ લગવાન મહાવીર—પ્રભુએ આ અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયન કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે છે:—

(૧) ધન્ય, (૨) સુનક્ષત્ર, (૩) ઋષિદાસ, (૪) પેલ્લક, (૫) રામપુત્ર, (૬) ચન્દ્રકં (૭) પૃષ્ઠિમાતૃક, (૮) પેઢાલપુત્ર, (૯) પોટ્ટિલ, (૧૦) વેહલ્લ. (સૂ. ૧)

શ્રી જંબૂસ્વામી પૂછે છે—જઈ ગં મંતે ! ઇત્યાદિ. હે લગવન્! સિદ્ધિગતિનામક પરમ પદને પ્રાપ્ત કરવાવાળા ઉપરોક્ત અનેક ગુણોથી યુક્ત શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે શ્રી અનુત્તરોપપાતિકદશાંગના ત્રીજા વર્ગના દસ (૧૦) અધ્યયનો કહ્યાં છે તો હે લગવન્! મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે પ્રથમ અધ્યયનના શુ' અર્થ પ્રતિપાદિક કર્યા છે:—

શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે હે જંબૂ! આ અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના ત્રીજા વર્ગના પ્રથમ અધ્યયનના શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે આ અર્થ પ્રતિપાદિત કર્યા છે:—

તે કાળ તે સમયમાં અનેક ગગનચુમ્બી પ્રાસાદોથી યુક્ત સ્વચક્રપરચકલચરહિત, ધન-ધાન્ય-જનથી પરિપૂર્ણ, ઐશ્વર્ય તથા વૈભવ સમ્પન્ન કાકન્દી નામે પ્રસિદ્ધ નગરી હતી. ત્યાં સર્વ ઋતુનાં ફલફૂલોથી યુક્ત સહસ્રામ્ર નામે એક અતીવ રમણીય ઉદ્યાન હતું, તે નગરીમાં જિતશત્રુનામે રાજા હતો.

તે કાકન્દી નગરીમાં ભદ્રા નામે એક સાર્થવાહી રહેતી હતી. સાર્થવાહી શબ્દનો અર્થ નિચે મુજબ છે:-

જે ગણિમ, ધરિમ, મેય અને પરિચ્છેદરૂપ વિક્રય પદાર્થો લઈને વિશેષ લાભ માટે ખીજે દેશ જતા હોય તથા સાર્થ (સાથે ચાલનારા જનસમૂહ) નાં યોગક્ષમની ચિન્તા કરતા હોય તેને સાર્થવાહી કહે છે, તેની સ્ત્રી સાર્થવાહી કહેવાય છે.

‘ગણિમ’ આદિપદોના અર્થ નિમ્ન પ્રકારે છે:-

‘ગણિમ’—તે વિક્રય વસ્તુઓને કહે છે કે જે એક બે ત્રણ, આદિ સંખ્યા-ક્રમથી ગણતરી કરી આપવામાં આવે; જેમ—નાળિયેર, સોપારી, કેળા આદિ.

‘ધરિમ’—તેને કહે છે કે જે ત્રાજવાં-કાંટો એ દ્વારા તોલ કરી શકાય; જેમ—ઘઉં, જવ, મીઠું, સાકર, આદિ.

‘મેય’—તે વિક્રય પદાર્થોને કહે છે કે જે, પળી, ગજ, વાર, હાથ અથવા કોઈ માપ વિશેષદ્વારા માપી શકાય; જેમ—દૂધ, ઘી, તેલ, વસ્ત્ર, આદિ.

‘પરિચ્છેદ’—તે પદાર્થોને કહે છે કે જે, પ્રત્યક્ષરૂપે કસોટી અથવા અન્ય કોઈ ઉપાયોદ્વારા પરીક્ષા કરી દેવાય, અથવા લેવાય; જેમ—માણેક, મોતી, મુંગા, સોનું, આદિ.

‘અઢઠા જાવ અપરિભૂયા’ ‘અઢઠા’ શબ્દથી લઈ ‘અપરિભૂયા’ પર્યન્ત સમસ્ત વિશેષણ પદોના નીચે પ્રમાણે અર્થ છે.-

‘અઢઠા’—અપાર ધન-ધાન્યથી સમ્પન્ન, ‘દિત્તા’—દીપ્તા,—શીલ સહાચાર આદિ ગુણોથી પ્રકાશિત, ‘દિત્તા’ દર્પિતા-ધર્મ-ગૌરવથી ગર્વિત અર્થાત તે ભદ્રા સાર્થવાહી ઘણાં ધન ધાન્યથી સમ્પન્ન, શીલ-સહાચાર રૂપી ગુણોથી પ્રકાશિત તથા પોતાના ગૌરવથી યુક્ત હતી. તેને વિસ્તૃત અનેક લવન, પલંગ, શય્યા, સિંહાસન, પાટલા આદિ, યાન-ગાડી, રથ આદિ, વાહન-ઘોડા, હાથી આદિ હતા. તેને ઘણું ધન-ગણિમ ધરિમ આદિ, તથા ઘણું ચાંદી, સોનું હતું, તેણે પોતાનું ધન બેવડા લાભ ઉપર ન્યાયપૂર્વક કર્જ લેવાવાળા મનુષ્યોમાં તથા વ્યાપારમાં લગાવી રાખ્યું હતું. તેને ત્યાં સહુએ જમી લીધા પછી પણ ઘણું ભક્ત-પાન વધતું હતું, અને તે વધેલું ભક્ત-પાન ગરીબોને આપવામાં આવતું હતું. તેને આજ્ઞાકારી દાસ દાસી અને જાતિવંત ગાય, બળદ, ભેંશ, પાડા, ગાંડર આદિ ઘણાં હતાં, તે ભદ્રા રાજગૃહ નગરમાં ઘણી પ્રતિષ્ઠિત અને સન્માનનીય હતી.

તે ભદ્રા સાર્થવાહીને ધન્ય નામે દારક-પુત્ર હતો, 'દારક' શબ્દથી એ બાણુ બોધએ કે તેના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થએલ હતો અર્થાત્ જોણે સ્ત્રીધેલ ન હતો, તે સર્વ પ્રકારના શુભ લક્ષણોથી તથા આકાર-પરિપૂર્ણ પાંચ ઇન્દ્રિયોથી યુક્ત સર્વાંગ સુન્દર હતો. અર્થાત્ જેની બધીય ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયને ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ અને પૂર્ણ આકાર વાળી હતી, તે હાથમાં રહેલ વિદ્યા, ધન, જીવન રેખા રૂપ લક્ષણોથી, શરીર પર રહેલ તિલ, મસ આદિ વ્યંજનોથી તથા સુશીલતા આદિ ગુણોથી યુક્ત હતો.

માન-કેઈ પુરુષ આદિ જળથી ભરપૂર ભરેલા કુંડ (શરીર જેટલો ઉંડો અને પહોળો) આદિમાં પેસે અને તેના પેસવાથી જે એક દ્રોણ (પરિમાણવિશેષ) જળ બહાર નીકળી બચે તો તે પુરુષ આદિને માનવાન (માનવ યુક્ત) કહે છે. અહીં માનવાન પુરુષ આદિનાં શરીરની અવગાહનાવિશેષને માન કહેવામાં આવે છે. 'ઉન્માન'—ત્રાજવામાં રાખી તોલવાથી જે અર્ધભાર (એક પ્રકારનો પરિણામ) થાય તેને ઉન્માન કહે છે. 'પ્રમાણ'—પોતાની આંગળિઓથી ૧૦૮ એકસો આઠ આંગુળ ઉંચાઈને પ્રમાણ કહે છે.

આ માન, ઉન્માન અને પ્રમાણથી યુક્ત હોવાને કારણે યથાયોગ્ય અવયવોની રચનાવાળા હોવાથી જે પુરુષનું સમસ્ત અંગ સુન્દર હોય તેને "માનોન્માનપ્રમાણ પ્રતિપૂર્ણસુજાતસર્વાંગસુન્દરાન્ગ" કહે છે. આ જાતની શરીર સમ્પદાવાળા તે ધન્ય કુમાર ચન્દ્રમા સમાન સૌમ્ય આકારવાળા, સુન્દર કાન્તિવાળા, સડૂનાં હૃદયને આહલાદિત કરવાવાળા તથા સર્વોત્કૃષ્ટ રૂપ લાવણ્યે કરી યુક્ત હતા.

આ ધન્યકુમારનું પાંચ પ્રકારની ધાઈમાતાઓદ્વારા પાલન કરવામાં આવેલ હતું જેમ—(૧) ક્ષીરધાત્રી—દૂધ ધવરાવનારી. (૨) મજ્જનધાત્રી—સ્નાન કરાવવાવાળી. (૩) મંડનધાત્રી—વસ્ત્રાભૂષણ પહેરાવવાવાળી (૪) કીડનધાત્રી ખેલાવવા-કુદાવવાવાળી અર્થાત્ રમાડવાવાળી, (૫) અંકધાત્રી—જોળમાં લેવાવાળી ધાઈ.

ધન્યકુમારનું શેષ વર્ણન—ખડોતેર ૭૨ કળાઓના અધ્યયનથી માંડી જ્યાં સુધી શબ્દાદિ વિષયોના ભોગોમાં સમર્થ થયા અર્થાત્ યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા ત્યાં સુધીનું વર્ણન શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં કહેલ મહાબલકુમારના વર્ણનની માફક બાણુ બોધે. (સૂ. ૨)

‘તણ્ણં સા’ ઇત્યાદિ, તે પછી ભદ્રા સાર્થવાહી પોતાના પુત્ર ધન્યકુમારને બાલ્યાવસ્થા ઝોળંગી યુવાવસ્થામાં આવેલ તથા ભોગસમર્થ જાણી બત્રીસ અત્યન્ત ઉંચા ગગનચુંબી શ્રેષ્ઠ ભવન નિર્માણ-તૈયાર કરાવ્યા, તે ભવનોના મધ્યમાં એક સુન્દર ભવન, દેદીપ્યમાન વિવિધ વર્ણવાળા મણિઓથી જડેલ, શિલ્પ કૌશલ્ય યુક્ત, નેત્ર તથા મનને આહુલાહિત કરવાવાળા સુન્દર અનેક પ્રકારનાં સુવર્ણ સ્તંભોથી યુક્ત હતું.

ત્યાર બાદ તે ભદ્રા સાર્થવાહીએ બત્રીસ ડર ઇલ્ય શેઠાની કન્યાઓ સાથે એક દિવસે ધન્યકુમારનો વિવાહ કરાવ્યો અહિં ‘કુમ્મ’ શબ્દનો અર્થ થાય છે હાથી, જેની પાસે હાથી જેટલું દ્રવ્ય હોય તેને ‘કુમ્મ’ શેઠ કહે છે. એ ઇલ્ય શેઠ જઘન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટ લેહથી ત્રણ પ્રકારના હોય છે, એક હાથીના પરિમાણમાં જેની પાસે માણેક, મોતી, મૂંગા, સોના, ચાંદી આદિ હોય તેને જઘન્ય ઇલ્ય કહે છે. એક હાથીના પરિમાણમાં જેની પાસે વજ્રમણિ, માણેક આદિની ધનરાશિ હોય, તેને મધ્યમ ઇલ્ય કહે છે. એક હાથીના પરિમાણમાં જેની પાસે માત્ર વજ્ર હીરા હોય તેને ઉત્કૃષ્ટ ઇલ્ય કહે છે. ઇલ્ય શ્રેષ્ઠિયોમાં શ્રેષ્ઠ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ ઇલ્ય શ્રેષ્ઠિયોને ત્યાં ધન્યકુમારના વિવાહ થયા, પ્રત્યેક કન્યાના માતા પિતા દ્વારા ધન્યકુમારને રત્ન, આભરણ, વસ્ત્ર, યાન-રથ ઘોડા ગાડી આદિ, આસન-પલંગ, પથારી આદિ. દાસ, દાસી આદિ બત્રીસ બત્રીસ દાયજામાં મળ્યાં.

ત્યાર પછી તે ધન્યકુમાર પોતાના મહેલમાં અનેક પ્રકારનાં મૃદંગ આદિ વાદ્યો તેમજ ગીત નૃત્યોની સાથે મનુષ્યલવ સંબન્ધી પાંચેય પ્રકારના વિષય સુખોનો ઉપ-ભોગ કરતા વિચરવા લાગ્યા. (સૂ૦ ૩)

‘તેણં કાલેણં’ ઇત્યાદિ. જે વખતે ધન્યકુમાર મનુષ્ય લવસંખંધી પાંચ પ્રકારના વિષય સુખોનો અનુભવ કરી રહ્યા હતા. તે કાલ તે સમયે કાકન્દી નગરીમાં શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા, તે નગરનિવાસિઓની પરિષદ ભગવાનને વાંદવા માટે ગઈ. જે પ્રકારના ઠામ-માઠ તેમજ લકિતની સાથે સત્રાટકૌણિક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને વન્દનાર્થ ગયા તેજ પ્રમાણે કાકન્દીનારાજા જિતશત્રુ પણ ભગવાનને વન્દનાર્થ ગયા. (સૂ૦ ૪)

‘તણ્ણં તસ્સ’ ઇત્યાદિ, ત્યાર પછી જિતશત્રુરાજાના જાવા સમયે કાકન્દી નગરીનિવાસી મનુષ્યોના પરસ્પર વાર્તાલાપથી ઉત્પન્ન થતા કોલાહલથી ભગવાનનું આગમન જાણી ધન્યકુમારને હૃદયે આ પ્રમાણે વિચારો ઉત્પન્ન થયા.—

ધર્મની આદિ કરવાવાળા, ધર્મ-તીર્થની સ્થાપના કરનાર, ધર્મનાયક, ધર્મ-સાર્થવાહ, ચરમ તીર્થકર ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામી કાકન્દી નગરીની બહાર સહસ્રાસ્રવન નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. સમસ્ત મનુષ્ય તેમને વંદવા માટે જઈ રહ્યા છે. એટલે તે લોકોનો અંદરો અંદર વાર્તાલાપથી થતો કોલાહલ સંભળાય છે. ઉપરોક્ત મહાન ગુણોથી યુક્ત એવા અર્હન્ત ભગવાનનાં નામ માત્રનાં શ્રવણથી મહાક્રાંતિ પ્રાપ્તિ થાય છે. તો પછી તેમની સન્મુખ દર્શનાર્થ જતાં તથા તેમની સેવા કરતાં ક્રાંતિ તો કહેવું જ શું.

એ પ્રમાણે વિચાર કરી, જે ભાવ અને લકિતથી ભગવાનને જમાલિ વન્દન કરવા ગયા હતા તેજ પ્રમાણે ધન્યકુમાર પણ ગયા અહિં વિશેષતા એ છે કે જમાલિ રથમાં બેસી ભગવાનને વંદવા ગયા હતા. ત્યારે ધન્યકુમાર પોતાને અનેક વાહનો હોવા છતાં પણ કોઈ જાતના વાહન સિવાય પગથી ચાલીને ગયા. ત્યાં જઈને તેમણે ભગવાનને વિવિધ વન્દન કર્યાં તથા ધર્મદેશના શ્રવણ કરવા ભગવાનની સમીપે

બેઠા. ત્યારે ભગવાન ધન્યકુમારને સંબોધીને તે વિશાળ ધર્મ સલામાં ધર્મ કથા કહેવા લાગ્યા- ‘લોક છે’ ‘અલોક છે’ ઇત્યાદિ.

તે પછી ભગવાન ધન્યકુમારને સંબોધીને કહે છે કે :-

હે ધન્યકુમાર ! ઘણાં રત્નોની ખાણોથી પરિપૂર્ણ રોહણાચલ પર્વત સમાન, સમસ્ત ગુણોની ખાણ, સ્વર્ગ તથા મોક્ષના સુખોને દેવાવાળો આ મનુષ્યજન્મ અતિ દુર્લભ છે. હે દેવાનુપ્રિય ! અનંતાનન્ત દુઃખોને સહન કરતાં કરતાં તથા વારંવાર અનેક પુદ્ગલ-પરાવર્ત કરતાં કરતાં કોઈ વિશિષ્ટ પુણ્ય-પ્રકૃતિના ઉદયથી ધર્માનુષ્ઠાન કરવાને આ મનુષ્ય-ભવરૂપ સુવર્ણાવસ તને પ્રાપ્ત થયો છે. આવો સુખવસર ફરીથી પ્રાપ્ત થવો મુશ્કેલ છે, કેમકે—હે દેવાનુપ્રિય ! (૧) મનુષ્ય જન્મ, (૨) આર્યક્ષેત્ર, (૩) ઉત્તમ કુળ, (૪) દીર્ઘ આયુષ્ય, (૫) સમસ્ત ઇન્દ્રિયોની પરિપૂર્ણતા, (૬) શરીરનું સ્વસ્થ (નિરોગી) હોવું, (૭) સાધુ-સમાગમ, (૮) સૂત્ર-શ્રવણ, (૯) સમ્યક્-શ્રદ્ધા, (૧૦) ધર્મ કાર્યમાં પરાક્રમ ફેરવવો. એ દશ મોક્ષસાધન, જીવોને અત્યંત દુર્લભતાએ મળે છે.

હે દેવાનુપ્રિય ! જે મનુષ્ય, આ દુર્લભ માનવ-જન્મ પ્રાપ્ત કરીને પોતાના કલ્યાણ માટે મોક્ષમાર્ગનો આશ્રય નથી લેતા તે મનુષ્યો પોતાની અંજલિમાં આવેલા અમૃતને ઢોળી નાખી વિષપાન કરવા ઇચ્છે છે, સમસ્ત ઇચ્છાઓને પૂર્ણ કરવાવાળા, અણુમોલ ચિન્તામણિ રત્નને છોડી પત્થરના ટુકડાને ગ્રહણ કરવા ઇચ્છે છે, ઐરાવત હાથીને છોડી ગધેડા પર ચઢવાની ઇચ્છા રાખે છે. સર્વ અભિલાષાઓ પૂર્ણ કરવાવાળા કલ્પવૃક્ષને ઉખાડી બાવળને રોપવા માંગે છે. પારસમણિ આપી તેનાં બદલામાં પત્થરના ટુકડાને લેવાની ચાહના રાખે છે. કસ્તૂરી આપીને કોલસા ગ્રહણ કરવા ઇચ્છે છે. કામધેનુ ગાયને વેચી ખરીદ કરવા ઇચ્છે છે. પ્રકાશને છોડી અન્ધકારને ઇચ્છે છે. રાજહંસની નિન્દા કરી કાગડાને આદર આપવા ઇચ્છે છે. મોતીઓને છોડી શુંબ (ચણ્ણાડી) લેવા ઇચ્છે છે. એટલે ક્ષણમાત્ર સુખદાયી, પરન્તુ પરિણામમાં લાંબા સમય સુધી અનન્ત દુઃખ દેવાવાળા એ કામલોગોને છોડી સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રધર્મમાં સર્વપ્રકારે યત્ન કરવો જોઈએ. જેવી રીતે કોઈ પહાડી નદીના ઊંચ પ્રવાહમાં પડેલ પત્થર વારંવાર ઉપર નીચે ગબડતાં તથા અનેક ઠેકાણે અથડાતાં અથડાતાં અમુક ટાઇમે વગર પ્રયત્ને સ્વયમેવ ગોળ થઈ જાય છે. તેવીજ રીતે અનન્ત કાળથી અનન્તાનન્ત પુદ્ગલ-પરાવર્ત કરતાં કરતાં કોઈ વિશિષ્ટ પુણ્યપ્રકૃતિના ઉદયથી આત્મકલ્યાણ અર્થે ધર્મની આરધના કરવાનો અપૂર્વ તેમજ દુર્લભ અવસર તમને મહાન મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થયો છે. ઇત્યાદિ.

ધન્યકુમાર પૂછે છે- હે ભગવાન ! આ પુદ્ગલપરાવર્ત શું છે ?

પુદ્ગલપરાવર્ત વર્ણન

લગવાન કહે છે:- આહારકને છોડીને ઔદારિક આદિ શરીરની વર્ણણાઓને યોગ્ય ચૌદ રાત્રુલોકવર્તી સમસ્ત પરમાણુઓના સમસ્તરૂપથી સમ્મિલનજ પુદ્ગલ-પરાવર્ત છે, તે જેટલા કાલમાં થાય છે, તે કાળ પણ પુદ્ગલ-પરાવર્ત કહેવાય છે, તેનું પરિમાણ (કાળમાન) અનન્ત ઉત્સર્પિણિઓ અને અવસર્પિણિઓ છે.

આ પુદ્ગલ-પરાવર્ત સાત પ્રકારનું છે:- (૧) ઔદારિક-પુદ્ગલ-પરાવર્ત, (૨) વૈક્રિય-પુદ્ગલ-પરાવર્ત, (૩) તૈજસ-પુદ્ગલ-પરાવર્ત, (૪) કાર્મણુ-પુદ્ગલ-પરાવર્ત, (૫) મન-પુદ્ગલ-પરાવર્ત, (૬) લાષા-પુદ્ગલ-પરાવર્ત, (૭) શ્વાસોચ્છવાસ-પુદ્ગલ-પરાવર્ત, આ સાત પુદ્ગલપરાવર્તોના ઉલ્લેખ લગવતી શ ૧૨ ઉ. ૪ માં પણ છે.

આ પુદ્ગલપરાવર્ત દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવ, લેહથી પ્રત્યેક ચાર પ્રકારનાં થાય છે. આ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, લાવ, રૂપ પુદ્ગલપરાવર્ત પણ સૂક્ષ્મ અને આદરના લેહથી પ્રત્યેક બે બે પ્રકારના થાય છે, જેમ-

(૧) આદર-દ્રવ્ય-પુદ્ગલપરાવર્ત, (૨) સૂક્ષ્મ-દ્રવ્ય-પુદ્ગલપરાવર્ત, (૩) આદર-ક્ષેત્ર-પુદ્ગલપરાવર્ત, (૪) સૂક્ષ્મ-ક્ષેત્ર-પુદ્ગલપરાવર્ત, (૫) આદર-કાળ-પુદ્ગલપરાવર્ત, (૬) સૂક્ષ્મ-કાળ-પુદ્ગલપરાવર્ત, (૭) આદર-લાવ-પુદ્ગલપરાવર્ત, (૮) સૂક્ષ્મ-લાવ-પુદ્ગલપરાવર્ત.

ઔદારિક આદિ સાતેય પુદ્ગલપરાવર્તોને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવથી ચારગુણ કરતાં (૨૮) અઠાવીસ લેહ થાય છે. એ રીતે સૂક્ષ્મ અને આદરના લેહથી પ્રત્યેક બે પ્રકારના હોવાથી પુદ્ગલપરાવર્તના (૫૬) છપ્પન લેહ થાય છે.

ઔદારિકાદિ-પુદ્ગલ-પરાવર્ત

ઔદારિક શરીરમાં સ્થિત જીવાત્મા ન્યારે સમસ્ત લોકવર્તી ઔદારિક શરીર યોગ્ય સર્વે પરમાણુઓને સમસ્ત રૂપથી ઔદારિકશરીરપણે સ્પર્શ કરે છે, પરિણમન કરે છે, અને ઉપલોગ કરીને છોડે છે. ત્યારે તે સ્પર્શ ઔદારિક-પુદ્ગલ-પરાવર્ત કહેવાય છે. એમજ વૈક્રિય-શરીર-સ્થિત જીવ ન્યારે સમસ્તલોકવર્તી વૈક્રિય-શરીર-યોગ્ય પરમાણુઓને સમસ્ત-રૂપથી સ્પર્શ, પરિણમન અને ઉપલોગ કરીને છોડે છે, ત્યારે તે વૈક્રિય-પુદ્ગલ-પરાવર્ત થાય છે. એવી રીતે તૈજસ આદિ સમસ્ત પુદ્ગલપરાવર્ત બાણી લેવા.

દ્રવ્ય-પુદ્ગલપરાવર્ત.

આ અનાદિ સંસારમાં ભવબ્રમણ કરતાં કરતાં કોક જીવ ન્યારે અનન્ત અનન્ત

લવગ્રહભુથી સકલલોકવતી^૧ સમસ્ત પરમાણુઓને પોત પોતાની વર્ગભુને યોગ્ય, અર્થાત્ ઔદારિક શરીરને ઔદારિક શરીર યોગ્ય, વૈક્રિયને વૈક્રિય-શરીર યોગ્ય, તેજસને તેજસ શરીર યોગ્ય કાર્મણુને કાર્મણુશરીરયોગ્ય, મનને મનયોગ્ય, લાષાને લાષાયોગ્ય, શ્વાસો-ચ્છવાસને શ્વાસોચ્છવાસયોગ્ય, પુદ્ગલ પરમાણુઓને સમસ્તરૂપથી સ્પર્શ કરે છે, પરિ-ણુમન કરે છે અને ઉપલોગ કરી કરી છોડે છે, ત્યારે બાહરદ્રવ્યપુદ્ગલપરાવર્ત થાય છે.

દ્રવ્યથી એક જીવને અનન્તાનન્ત પુદ્ગલપરાવર્ત થાય છે; કેમકે પરમાણુ અનન્ત છે. એક એક પરમાણુને જીવ અનન્તાનન્ત ઔદારિક આદિ સાતેય રૂપથી સ્પર્શ કરે છે, પરિણુમન કરે છે. તથા ઉપલોગ કરી કરીને છોડે છે. અનન્તને અનન્તથી ગુણતાં અનન્તાનન્ત થાય છે. અનન્ત પરમાણુઓમાં એકેક પરમાણુના અનન્ત પુદ્ગલપરાવર્ત થવાથી એક જીવને અનન્તાનન્ત પુદ્ગલપરાવર્ત થાય છે. એટલાં માટે આ રીતે અનન્ત-પુદ્ગલપરાવર્તરૂપ સંસાર મહાચક્રનાં પરિભ્રમણથી જીવ કદી પણ શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

ઔદારિક આદિ સાતેયનું પોતપોતાનાં રૂપથી અર્થાત્ ઔદારિક આદિ પણથી પોતપોતાની વર્ગભુ યોગ્ય સમસ્ત લોકવ્યાપી પુદ્ગલ પરમાણુઓને એકેક કરતાં કેમથી સ્પર્શ કરવો, ઔદારિક-શરીર-રૂપમાં પરિણુમન કરવો તથા ઉપલોગ કરી-કરી છોડી દેવો તેજ સૂક્ષ્મપુદ્ગલપરાવર્ત છે.

અહિં તાત્પર્ય એ છે કે :- પ્રથમ ઔદારિકશરીરથી ઔદારિક-વર્ગભુ-યોગ્ય સકલ-લોક-વ્યાપ્ત સમસ્ત પુદ્ગલ-પરમાણુઓને સ્પર્શ કરવો, પરિણુમન કરવો તથા વારેવારે ઉપલોગમાં લઈ છોડી દેવો. એ રીતે ઔદારિક-વર્ગભુ-યોગ્ય સકલ-લોકવ્યાપી સમસ્ત-પુદ્ગલ-દ્રવ્યોના ઉપલોગ કર્યા પછી વૈક્રિય-શરીરથી વૈક્રિય-વર્ગભુ-યોગ્ય સમસ્ત-પુદ્ગલોને સ્પર્શ કરવો, પરિણુમન કરવો તથા ઉપલોગ કરી-કરી છોડી દેવો. ત્યાર પછી એજ કેમથી બાકીના તેજસ આદિનું પોતાની વર્ગભુ યોગ્ય પરમાણુઓને સ્પર્શ કરવો, પરિણુમન કરવો તથા ઉપલોગમાં લઈને ત્યાગ કરવો સૂક્ષ્મદ્રવ્યપુદ્ગલ-પરાવર્ત છે. અહિં એ વાતને જાણી લેવી આવશ્યક છે કે:- ઔદારિક-વર્ગભુ-યોગ્ય એક પણ પુદ્ગલ પરમાણુઓનો સ્પર્શ કરતાં જીવ જો એની વચમાં આવેલ વૈક્રિય-વર્ગભુ યોગ્ય પુદ્ગલોને સ્પર્શે તો તે સ્પર્શ ગણી શકાતો નથી.

ક્ષેત્રપુદ્ગલપરાવર્ત.

લોકાકાશના જેટલા પણ પ્રદેશ છે, તેમાં પ્રત્યેક પ્રદેશનો કેમ-ઉત્કેમ-પૂર્વક

મરણુથી સ્પર્શ થવો તેજ બાહરક્ષેત્રપુઠ્ઠગલપરાવર્ત છે. ભવ-બ્રમણ કરતાં કરતાં ન્યારે જીવ કાલાન્તરમાં ફરીથી ત્યાં આવી તેજ પૂર્વાવગાઠ (પૂર્વે અવગાહેલા) પ્રદેશમાં મરે તો તે પ્રદેશ ગણી શકાતો નથી. પરંતુ જે પ્રદેશમાં જીવ પૂર્વે મૃત્યુને પ્રાપ્ત નથી થયો તે પ્રદેશ જે ક્રમ યા ઉત્ક્રમથી મૃત્યુ- દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય તો ગણી શકાય છે.

જે પૂર્વ-સ્પૃષ્ટ લોકાકાશ - પ્રદેશથી કોઈ વ્યવધાન (અન્તર) વિનાં ક્રમશઃ લોકાકાશ-પ્રદેશ મૃત્યુથી સ્પર્શાય તો સૂક્ષ્મક્ષેત્ર-પુઠ્ઠગલ-પરાવર્ત થાય છે.

સારાંશ- જે પૂર્વાવગાઠ આકાશ-પ્રદેશમાં જીવ મર્યો છે તે આકાશ-પ્રદેશથી કોઈ વ્યવધાન વિના રહેલા બીજા, ત્રીજા, ચોથા, પાંચમાં આદિ આકાશ પ્રદેશોમાં કોઈપણ સમયે મરે અને એજ ક્રમથી જે સમસ્ત લોકાકાશ-પ્રદેશોને મૃત્યુથી સ્પર્શી તો તે સૂક્ષ્મક્ષેત્ર-પુઠ્ઠગલપરાવર્ત થાય છે. પરન્તુ ભવચક્રનાં બ્રમણુથી જીવ જે પૂર્વાવગાઠ-પ્રદેશ અથવા વ્યવહિત-પ્રદેશમાં વાર વાર અનન્ત વાર પણ મરે તો તે પ્રદેશ મૃત્યુસ્પૃષ્ટ ગણી શકાતો નથી.

કાળપુઠ્ઠગલપરાવર્ત.

ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળમાં જેટલા સમય હોય છે તે બધાયને ક્રમ યા ઉત્ક્રમથી વાર વાર મૃત્યુદ્વારા સ્પર્શ કરે તો તે બાહર-કાળ પુઠ્ઠગલપરાવર્ત થાય છે.

જે જીવ ક્રમપૂર્વક એક પછી બીજાને સ્પર્શ કરે તો તે સૂક્ષ્મકાળપુઠ્ઠગલ-પરાવર્ત થાય છે.

સારાંશ- કોઈ જીવ ઉત્સર્પિણી અથવા અવસર્પિણી કાળના પ્રથમ સમયમાં મર્યો, તેજ જીવ એક સમય ન્યૂન વીસ કોડા-કોડી સાગરોપમ વીત્યા પછી કાલાન્તરે તેજ ઉત્સર્પિણી અથવા અવસર્પિણીનાં બીજા સમયમાં મરે તથા ફરી પણ તેજ પ્રકારે ત્રીજા, ચોથા, પાંચમાં, છઠ્ઠા આદિ સમયમાં મરે. એ ક્રમથી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીના વીસ કોડાકોડી સાગરોપમમાં જેટલા પણ સમય છે એ બધાયનું અનન્તાનન્ત ભવોને ગ્રહણ કરી મૃત્યુનો સ્પર્શ કરવો તેજ સૂક્ષ્મકાળ પુઠ્ઠગલપરાવર્ત છે, જે વ્યવહિત (આંતર પડેલ) અથવા પૂર્વસ્પૃષ્ટ સમય આ ક્રમથી મૃત્યુદ્વારા સ્પર્શાય વિના આગળ-પાછળ સ્પર્શ થાય તો તેની ગણતરી થતી નથી.

ભાવપુઠ્ઠગલપરાવર્ત

કષાય-વશ થવાથી અધ્યવસાય થાય છે, અધ્યવસાયથી કર્મ-બન્ધન થાય છે, તેમાં મન્દ અને તીવ્ર આદિ ભેદથી કષાયોમાં પરસ્પર ઘણું અંતર હોય છે.

એટલે મન્દ અને તીવ્ર આદિ ભેદથી કર્મોના વિપાકરૂપ અનુભાગ-અન્ધના અસંખ્યાત અધ્યવસાય સ્થાન છે. પ્રાણિયોની જે જે પ્રકારની ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિઓ છે તે તે પ્રકારના ભિન્ન ભિન્ન અધ્યવસાયો છે. એથી તેનું પ્રત્યેક સ્થાન ભિન્ન ભિન્ન થાય છે. અનુભાગ-અન્ધના અસંખ્યાત અધ્યવસાય સ્થાનોમાંથી કોઈ એક સ્થાનમાં તેને અનુરૂપ કષાયના ઉદયમાં રહેલ કોઈ જીવ મૃત્યુ પ્રાપ્ત થયો હોય અને તેજ રીતે ક્રમ અને ઉત્ક્રમથી મૃત્યુદ્વારા અનુભાગ અન્ધના અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણવાળા સર્વે અધ્યવસાય સ્થાન સ્પૃષ્ટ થાય ત્યારે બાહરભાવ પુદ્ગલ-પરાવર્ત થાય છે.

અહીં પણ જે અધ્યવસાય-સ્થાન કદાચ મૃત્યુથી સ્પર્શ કરેલ હોય અને તેજ ફરી ક્યારેક મૃત્યુથી સ્પૃષ્ટ થાય તો તે ગણવામાં નથી આવતું, પરંતુ જે સ્થાન પહેલાં મૃત્યુથી સ્પૃષ્ટ ન થયું હોય તો તે કદાચ ઘણા અન્તર પછી પણ મૃત્યુથી સ્પૃષ્ટ થયું હોય ત્યારે ગણી શકાય છે.

અનુભાગ-અન્ધના જેટલા અધ્યવસાયસ્થાન છે તે બધાયને ક્રમથી જે જીવાત્મા મૃત્યુદ્વારા સ્પર્શ કરે તો તે સૂક્ષ્મભાવ-પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય છે.

સારાંશ-કષાયનાં ઉદયરૂપ સર્વજન્ય-અધ્યવસાય-સ્થાનમાં રહેલ કોઈ જીવ મૃત્યુ પ્રાપ્ત થયો ત્યારબાદજે તેજ જીવ ફરી અનન્તકાલ વીત્યા પછી પણ તેનાથી અવ્યવહિત અર્થાત્ અન્તરરહિત બીજા સ્થાનમાં રહીને મરે તો તે મરણ ગણી શકાય છે. પરંતુ જે તે જીવ તેનાથી લાગેલ બીજા સ્થાનમાં મૃત્યુ પ્રાપ્ત ન થઈને અનન્તકાળ સુધી પણ અન્ય સ્થાનોમાં મરતો રહ્યો હોય તો તે સ્થાનો ગણવામાં આવતાં નથી. ભલે તે અનન્ત મરણ પણ થઈ ગયા હોય. કાળાન્તરમાં જે તેજ જીવ બીજા અધ્યવસાય સ્થાનથી મળેલ ત્રીજા અધ્યવસાય સ્થાનમાં મરે તો તે ત્રીજું મરણ ગણાય છે. પરંતુ તેના વચમાં આવેલ અન્ય મરણ ગણાય નહીં. એજ ક્રમથી જે અનુભાગ-અન્ધના સમસ્ત અસંખ્યાત અધ્યવસાય સ્થાન મૃત્યુથી સ્પૃષ્ટ થાય ત્યારે સૂક્ષ્મભાવ-પુદ્ગલપરાવર્ત થાય છે.

ભાવાર્થ-જ્ઞેન-દર્શનમાં અત્યન્ત સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ કાળને સમય કહે છે. જેનો કોઈ વિભાગ ન થઈ શકે એવા અસંખ્ય સમયોની એક આવગિકા થાય છે, એક કરોડ સડસઠ લાખ સીતોતેર હજાર બસો સોળ આવગિકાઓનું એક મુહૂર્ત થાય છે. ત્રીસ મુહૂર્તના એક 'દિન-રાત' થાય છે. પંદર દિવસનું એક પક્ષ થાય છે. બે પક્ષનો એક મહિનો, બાર માસનું એક વર્ષ થાય છે. અસંખ્યાત વર્ષોનું એક પદ્યોપમ, દસ કોડાકોડી પદ્યોપમનું એક સાગરોપમ, દસ કોડાકોડી સાગરોપમની એક ઉત્સર્પિણી થાય છે. તથા અવસર્પિણી પણ દસ કોડાકોડી સાગરોપમનીજ થાય છે. ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી મળીને એક કાળચક્ર થાય છે. સર્પની પુછડીથી મોઢા સુધીના શરીરની માફક

જે કાળમાં ભરત ચૈરવત આદિ ક્ષેત્રના મનુષ્યોનું શરીર, આયુષ્ય, બુદ્ધિ, બલ, આદિ વૃદ્ધિ પામતાં હોય તેને ઉત્સર્પિણીકાળ કહે છે, અને જે કાળમાં સાપના મુખથી પુંછડી સુધીના શરીરની જેમ ક્રમશઃ આયુષ્ય બલ બુદ્ધિ આદિનો હાસ થતો હોય તેને અવસર્પિણીકાળ કહે છે. પ્રત્યેક ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીમાં છ છ આરા હોય છે, એ પ્રકારે અનન્ત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓ પૂરી થાય ત્યારે એક ઔદારિક-પુદ્ગલ-પરાવર્ત થાય છે. એજ રીતે સાતેય પુદ્ગલ-પરાવર્તમાં અનન્ત-અનન્ત કાળચક્ર વ્યતીત થઈ જાય છે.

સંસારસ્વરૂપ વાર્ગન

એ પ્રમાણે ભગવાન સમીપે જીવના ચતુર્ગતિભ્રમણકારક અનન્ત પુદ્ગલ-પરાવર્તોના સ્વરૂપને સાંભળી તથા અપાર મહાસાગર સમાન સંસારને જાણી ધન્યકુમાર જન્મ, જરા, મરણ અને આધિવ્યાધિ-અસ્ત જીવનાં મહાદુઃખોને સમજી તે હૃદયમાં વિચારવા લાગ્યા.—

સંસારમાં સર્વે જીવ દુઃખી છે, કોઈ પણ સુખી દૃષ્ટિગોચર થાતું નથી. માતાના ગર્ભમાં આવતાંજ જીવ માતાની સ્વતંત્રતાનું અપહરણ કરી લે છે, પોતે પણ ધમણી-યોની જાળથી બંધાએલ, જરાયુથી પરિવેષિત (વીટાએલું), હાથ-પગથી બંધાએલ તથા ઉંઘા લટકવાથી ગર્દનની પીડાને લીધે અત્યન્ત દુઃખિત થઈ મહાન્ધકાર-યુકત અશુચિ-સ્થાનમાં રહી સર્વ પ્રકારે પરતન્ત્રતાનો અનુભવ કરે છે.

ત્યાં માતાના નિયમ-વિરુદ્ધ ઉઠવા-બેસવા તથા હરવા-ફરવાથી અત્યન્ત દુઃખિત થાય છે. ગર્ભમાં માતાથી ખવાતા અન્નાદિના તીખા, કડવા, કષાયલા, ખારા, ઠંડા તથા ગરમ રસરૂપ ઉચ્છિષ્ટ પદાર્થોથી કલેશ પામે છે. એ પ્રમાણે તીવ્ર કષ્ટ ભોગવતા કોઈપણ રીતે નવ માસ સાડાસાત દિવસના નિયતકાળ પર્યન્ત ગર્ભની મહાન વેદના સહન કરી ન્યારે જન્મ લે છે ત્યારે પ્રસૂતિ કાળના પવનથી અત્યન્ત પીડિત હોઈ તથા એ દુઃસહ દુઃખોથી મૂર્ચ્છિત થઈ મરેલાની માફક ગર્ભથી પડી જાય છે.

વળી બાહ્યાવસ્થામાં જન્મ-સમયની અસહનીય પીડાને કારણે તે પોતાની પૂર્વ આત્માકથાને ભૂલી જાય છે. અત્યંત કઠોર ભૂમિ તથા પાણુ આદિના ઘસારાથી કીડિયો આદિના કરડવાથી તથા વારંવાર જમીન પર પટકાવાથી નવા નવા દુઃખોને સહન કરે છે.

વચ્ચે વચ્ચે ખાંસી, શ્વાસ, કફ, જ્વર, વિષમ ઝેરીલા ફેડકા તથા મસ્તકશૂલ આદિ અનેક ભયંકર રોગોના ઉપદ્રવથી દુઃખોનો અનુભવ કરે છે. જે દુઃખોને જોઈ બીજા મનુષ્યોનાં હૃદય પણ વિદીર્ણુ અને દ્રવિત થઈ જાય છે.

ધીવન-અવસ્થામાં ઈષ્ટ વસ્તુના વિયોગ તથા અનિષ્ટ વસ્તુના સંયોગથી આર્ત તેમજ રૌદ્ર ધ્યાન ધ્યાતા અનેક પ્રકારના સંતાપોનો અનુભવ કરે છે. એવી રીતે વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ કંઠનદીને કાપવા જેવા અત્યંત તીવ્ર પ્રાણુ આદિ વાયુથી, ઉર્ધ્વ શ્વાસ-પ્રશ્વાસદ્વારા ઘર્ષરાતા કફથી અતિવ્યાકુલ-ચિત્ત થઈ તથા રૂધિર અને માંસથી રહિત શિથિલ અંગોપાંગ થઈ દાહુણુ (ભયંકર) દુઃખોને કારણે મૂર્છિત થઈ જાય છે.

આ ઔદારિક શરીર તો અશુચિ પદાર્થોથી ઉત્પન્ન હોવાને લીધે તથા પ્રતિક્ષણ અશુચિ પદાર્થોના ઝરવાથી અશુચિજ છે.

ધન્યકુમારોકો જ્ઞાનપ્રાપ્તિ

કામલોગ

કામલોગોનું સેવન કરવું વાન્ત (વમિટ), પિત્ત, કફ, વીર્ય તથા રક્તનું પ્રાશન કરવા બરોબર છે. એ કામલોગ ક્ષણમાત્ર માટે સુખરૂપ તથા અનન્ત કાલ માટે દુઃખ-દાયક છે અને એ હુસ્ત્યજ (છોડવામાં મુશ્કેલ) હોય છે.

આત્માને પરલોક ગમન કરતી સમયે કોઈ તેને બચાવવાવાળું અથવા શરણુ દેવાવાળું થાતું નથી. આ બધા ભૌતિક વૈભવ અહિં ભૂતળ પરજ રહી જાય છે. પણ પોતાના વાડામાંજ બાંધેલા રહી જાય છે. ઘરના દરવાજા સુધી પત્ની તથા શ્મશાન

સુધી ભાઈ-બન્ધુ મૃત-શરીરની સાથે સાથે આવે છે. પોતાનું શરીર પણ પોતાની સાથે ન આવતાં અહિં ચિતામાંજ બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે. એકલો નિઃસહાય થઈનેજ જીવ પરલોક પ્રયાણ કરે છે. એ માટે મારે જન્મ, જરા, મરણના દુઃખોને દૂર કરવા-વળા વાસ્તવિક અક્ષય સુખને દેવાવાળા ચારિત્રધર્મનેજ પોતાના આત્મ-કલ્યાણ માટે ગ્રહણ કરવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે અન્તઃકરણથી વિચારી અત્યન્ત વૈરાગ્યવાન થઈ તથા એક ધર્મનેજ શરણસ્થાન માનીને તે ધન્યકુમાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

હે ભગવન ! નિર્ઝન્ય પ્રવચનની હું શ્રદ્ધા કરું છું. વિશ્વાસ કરું છું. હે પ્રભુ ! આ નિર્ઝન્ય પ્રવચન મને રૂચે છે. હું નિર્ઝન્ય પ્રવચન ગ્રહણ કરવામાં ઉદ્યમવન્ત થયો છું. હે પ્રભુ ! આપનો આ ઉપદેશ સત્ય છે. સર્વાંગ-સત્ય છે, અને સર્વથા સત્ય છે. હે પ્રભુ ! આ નિર્ઝન્ય પ્રવચન અસન્દિગ્ધ (સન્દેહ-રહિત) છે. જો આપ ક્રમશઃ રહ્યા છો તે સર્વથા પૂર્ણ છે, તેમાં કોઈ પણ પ્રકારની ત્રુટિ નથી, એ વિષે હવે મને જરા પણ શંકા નથી. પરન્તુ હે ભગવન ! અત્યારે માત્ર એક વાત બાકી છે, અને તે એજ કે-માતા ભદ્રાને પુછવાનું, એટલે હે પ્રભુ ! હું માતા ભદ્રા સાર્થવાહીને પૂછી આપની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ.

ભગવાને કહ્યું-હે દેવાનુપ્રિય ! તમને જેમ સુખ થાય તેમ કરો, પરન્તુ શુભ કાર્યમાં વિલંબ ન કરો. (સૂં ૫)

‘ તણ્ણં સે ’ ઇત્યાદિ ત્યારબાદ તે ધન્યકુમાર પોતાને ઘેર જઈને પોતાની માતા ભદ્રા સાર્થવાહીને પૂછે છે. જેવી રીતે જમાલીએ પોતાના માતાપિતાને પૂછ્યું હતું.

પૂર્વે ક્યારે પણ નહિ સાંભળેલ એવા ધન્યકુમારના વૈરાગ્યપૂર્ણ વચન સાંભળી માતા ભદ્રા-સાર્થવાહી મૂર્ચ્છિત થઈ ગઈ. શીતળ આદિ અનેક પ્રકારના ઉપચારોથી મૂર્ચ્છા દૂર થયા પછી તેને તથા ધન્યકુમારને દીક્ષા વિષયે ઉક્તિ-પ્રત્યુક્તિરૂપ સંવાદ (ઉત્તર-પ્રત્યુત્તર) થયો. ન્યારે તે મહાબલની માફક ધન્યકુમારને ઘરમાં રાખવા સમર્થ ન થઈ ત્યારે તે ભદ્રા-સાર્થવાહી વિવશ થઈને સંસારનિષ્ક્રમણ (દીક્ષા) ની આજ્ઞા આપે છે. જેવી રીતે થાવચ્યાપુત્રની માતા કૃષ્ણ વાસુદેવને દીક્ષામહોત્સવ માટે પૂછે છે, તેવીજ રીતે માતા ભદ્રા-સાર્થવાહીએ પણ રાજા જિતશત્રુને પૂછ્યું, અને છત્ર-આમરાહિની માંગણી કરી. જેવી રીતે શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે થાવચ્યાપુત્રનો દીક્ષામહોત્સવ કર્યો હતો. તેવીજ રીતે રાજા જિતશત્રુએ પણ ધન્યકુમારનો દીક્ષામહોત્સવ કર્યો. એ રીતે ધન્યકુમાર ભગવાન પાસે પ્રવ્રજિત થઈ ઈર્ષ્યાદિસમિતિયુક્ત અણગાર થઈ શુભપ્રત્યક્ષચારી થયા. (સૂં ૬)

‘તણ ણં’ ઇત્યાદિ. ધન્યકુમાર અણુગારે જે દિવસે દીક્ષા ગ્રહણુ કરી તેજ દિવસે શ્રમણુ લગવાન મહાવીરને વન્દન-નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણુ યોલ્યા-

હે લગવન! જે આપની આજ્ઞા હોય તો હું જીવન-પર્યન્ત નિરન્તર છઠ્ઠ-છઠનાં પારણા કરું, પારણામાં પણ આયંબિલ કરું. એવી રીતે છઠ્ઠ-છઠને પારણુ આય બિલ કરતાં તપસંચમથી પોતાની આત્માને વિશુદ્ધ કરી વિચરું. છઠના પારણાને દિવસે વિદ્યુતિરહિત સ્વક્ષ અન્ન અચેત પાણીમાં નાખી એકજ આસને યેસી આયંબિલનો આહાર કરું, પણ આયંબિલ વિનાનો નહિ. આયંબિલની વિધિ ઉપાસકદશાંગસૂત્રની “અગારધર્મસંજીવની” ટીકામાં આ પ્રમાણુ આપી છે:-

“વિગય-ઘી, દૂધ, દહી, તેલ, ગોળ આદિ સરસ પદાર્થ-રહિત, ચોખા, શેકેલા ચણા આદિ લુખખા-સૂકા અન્નને અચેત પાણીમાં નાખી એક વખત ખાવું તે આયંબિલ છે.”

તે રૂક્ષ અન્ન પણ ખરડેલ (લોટ આદિથી ભરેલ) હાથથી દીધું હોય તો કલ્પે, પરન્તુ મારે માટે હાથ ખરડીને (ભરીને) આપે તો નહીં કલ્પે. તે આહાર પણ નીરસ હોવાથી નાખી દેવા જેવું હોય પણ ખાવાનાં ઉપયોગમાં આવવા જેવું ન હોય. તે આહારને ખીજા કોઈ શ્રમણુ-શાકયાદિક, ખ્રાહણુ-ચાચક, અતિથિ-ભિખારી, કૃપણુ-દરિદ્રી વનીપક-કરુણાભર્યા અવાજથી ભોજન માંગતા અત્યન્ત ભૂખ્યા મનુષ્ય પણ લેવાની ઇચ્છા ન કરે એવોજ આહાર મારે પારણાનાં આયંબિલ માટે ગ્રહણુ કરવો કલ્પે.

એ રીતે ધન્યકુમાર અણુગારના નિવેદન કરવાથી લગવાન આ પ્રમાણુ યોલ્યા- ‘જેમ તમને સુખ ઉપજે તેમ કરો. શુભ કાર્યમાં વિલમ્બ ન કરો ’ (સૂ૦ ૭)

તણ ણં ઇત્યાદિ ધન્યકુમાર અણુગાર શ્રમણુ લગવાન મહાવીરની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી અત્યન્ત પ્રસન્ન એવં સંતુષ્ટ થયા, અને પ્રતિજ્ઞાનુસારે જીવન-પર્યન્ત અન્તરરહિત છઠ્ઠ-છઠના પારણામાં આયંબિલની તપસ્યાથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા. (સૂ૦ ૮)

‘તણ ણં સે’ ઇત્યાદિ. ધન્યકુમાર અણુગાર છઠ્ઠ છઠ્ઠ તપના પ્રથમ પારણાના દિવસે, પ્રથમ પ્રહરમાં સ્વાધ્યાય કરી શ્રી ગૌતમ સ્વામીની માફક ગોચરી જવા માટે લગવાનને પૂછે છે, લગવાન મહાવીરની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી તે કાકન્દી નગરીમાં પધાર્યા, ત્યાં ઉચ્ચ નીચા તથા મધ્યમ કુળોમાં ભિક્ષાર્થ બ્રમણુ કરતા આયંબિલ માટે લુખખા આહારની ગવેષણા કરે છે. પરન્તુ સરસ આહાર લેવાની જરા પણ ઇચ્છા કરતા નથી. (સૂ૦ ૯)

‘તણ ણં સે’ ઇત્યાદિ. શાસ્ત્ર-વિહિત યતનાવાલી. દાતા દ્વારા દીધેલ વસ્તુ-સમ્બન્ધી, તથા ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી આસકિતરહિત સ્વીકારેલી એવણાથી આહારની ગવે-ષણા કરતા થકા ધન્ય અણુગારને ભિક્ષામાં આહાર મળે તો પાણી નહીં; અને પાણી મળે તો આહાર નહીં (સૂ૦ ૧૦)

‘તણ ણં સે’ ઇત્યાદિ. ફરી પણ તે ધન્યકુમાર અણુગાર પ્રસન્ન મન, કલુષ-ભાવ રહિત અર્થાત્ ક્રોધાદિ-આવેશ-રહિત, વિષાદભાવ વિના, તનતનાટ શબ્દને છોડી, સ્થિરચિત્ત થઈ, પ્રાસ સંયમની વિશુદ્ધિ માટે ઉદ્યોગ, તથા અપ્રાપ્ત સંયમની શ્રેણી પ્રાપ્ત કરવા માટે યતન કરતા તથા મન, વચન, કાયાના સંયમમાં અતિદૂઠ થઈ ઉચ્ચ, નીચ તથા મધ્યમ ઘરોથી જેટલો મલ્યો તેટલો આહાર-પાણી આવશ્યકતાનુ-સારે ગ્રહણ કરી કાકન્દી નગરીથી બહાર નિકળ્યા. ત્યાંથી તે જ્યાં ભગવાન વિરાજ-માન હતા ત્યાં આવ્યા અને શ્રીગૌતમસ્વામીની માફક ભગવાનને આહાર પાણી દેખાડ્યો (સૂ૦ ૧૧)

‘તણ ણં સે’ ઇત્યાદિ. ત્યારબાદ તે ધન્યકુમાર અણુગાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસેથી આજ્ઞા લઈ આહારમાં અમૂર્ચિત-વર્ણુ રસ આદિમાં ગૃહ્ય ન થતાં, મધ્યસ્થભાવે તીવ્ર-વૈરાગ્ય-ભાવનાથી પૂર્વે કરેલ સુન્દર તથા સરસ આહારોનું સ્મરણ ન કરતાં રાગદ્વેષ રહિત કોઈ પણ સ્વાદ-વિના આહાર કરતા હતા. તે આહારને પણ (૨૧) એકવીસ વાર પાણીથી ઘોઈ નીરસ તેમજ સત્વહીન કરીને આહાર કરતા હતા. તેઓ સ્વાદ વિના કઈ રીતે આહાર કરતા હતા તે દૃષ્ટાન્તદ્વારા ખતાવે છે.—

જેવી રીતે સર્પ બિલમાં પ્રવેશ કરતી વખતે બિલના બન્ને-આબ્જુબાબ્જુના ભાગને સ્પર્શ્યા વગર મધ્યભાગથીજ તેમાં પ્રવેશ કરે છે તેવીજ રીતે ધન્યકુમાર અણુગાર પણ મુખના બન્ને ભાગોથી આહારને સ્પર્શ્યા વગર સ્વાદરહિત આહાર કરતા હતા. એ પ્રકારે તપ-સંયમ-પૂર્વક આત્મા-ચિન્તન કરતા થકા રહેતા હતા. (સૂ૦ ૧૨)

‘તણ ણં સે’ ઇત્યાદિ. તે પછી એક સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કાકન્દી નગરીના સહસ્ત્રામ્રવન નામના ઉદ્યાનથી નિકળી ખીજ દેશોમાં વિહાર કર્યો. (સૂ૦ ૧૩)

‘તણ ણં’ ઇત્યાદિ. તે પછી ધન્યકુમાર અણુગારે શ્રીશ્રમણ-ભગવાન મહા-વીરના તથા૩પબહુશ્રુત સ્થવિરોની પાસે સામાયિક આદિ અગ્યાર અંગોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું, અને તપ-સંયમ-પૂર્વક આત્મ-ચિન્તન કરતા થકા રહેવા લાગ્યા. (સૂ૦ ૧૪)

ધન્ય અનુગારકા શરીર વર્ગન

‘તણ ણં સે’ ઇત્યાદિ. તે ધન્યકુમાર અણુગાર આ ઉદાર-પ્રધાન તપથી સર્વથા સુકાઈ ગયા, તથા રૂક્ષ થઈ ગયા તેા પણ તેઓ રાખથી ઠંકાએલી હવનની અગ્નિ સમાન બહારથી તેજ-રહિત હોવા છતાં પણ ખંધક ઋષિની માફક આત્મ-તપ-તેજથી અધિક-અધિક દેહીખ્યમાન થયા. (સૂ. ૧૫)

હવે ધન્યકુમાર અણુગારના નીવ તપનાં પ્રભાવે દેહીખ્યમાન કાન્તિયુક્ત-શરીરનું વર્ણન કરાય છે.— ‘ઘણ્ણસ્સ ણં’ ઇત્યાદિ.

ધન્યકુમાર અણુગારના ચરણ (પગ) તપને કારણે સુકાઈ ગએલા વૃક્ષની છાલ, કાષ્ટપાદુકા અથવા જર્જરિત પગરખાં સમાન શુષ્ક, રૂક્ષ અને માંસરહિત થઈ ગયા હતા, કેવળ હાડકાં ને ચાંમડા તથા નસોનાં જાળથીજ તેઓનાં ચરણ (પગ) દેખાતા હતા. પણ તેમાં માંસ તથા લોહી જરાપણ દેખાતા નહોતા. (સૂ. ૧૬)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. અતિશય તપના કારણે અણુગારના પગની આંગળીઓ અપરિપકવ અવસ્થામાં તોડેલ તથા તેજ ધૂપમાં સુકાએલ શુષ્ક, મ્લાન-કરમાએલ, વટાણાની શીંગો, મગની શીંગો અથવા અડદની શીંગો સમાન શુષ્ક, રૂક્ષ તેમજ માંસ રક્ત-રહિત થઈ ગઈ હતી. તે કેવળ હાડ, ચામ અને નસોથીજ દેખાતી હતી. (સૂ. ૧૭)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. અતિ ઉચ્ચ તપને કારણે ધન્યા અણુગારની જંઘા (ઢીંચણના નીચેનો ભાગ), કાગડાની જંઘા, કંક (પક્ષિવિશેષ)ની જંઘા અથવા ઢેણિકાલિકા (પક્ષિવિશેષ)ની જંઘા સમાન શુષ્ક, રૂક્ષ અને માંસ-રક્ત-રહિત થઈ ગઈ હતી. આ પક્ષીઓની જંઘાનઓ સ્વભાવથીજ નિર્માંસ તેમજ રક્ત-રહિત હોય છે. એટલે અહીં એની ઉપમા આપવામાં આવી છે. ધન્યકુમાર અણુગારની જંઘાઓ પણ તેના જેવી પાતળી થઈ ગઈ હતી. (સૂ. ૧૮)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. જેવી રીતે કાલી નામે વનસ્પતિ વિશેષનું સન્ધિસ્થાન (જોડ), મોર તેમજ ઢેણિકાલિકા (પક્ષિવિશેષ) નાં ઢીંચણનું સન્ધિસ્થાન શુષ્ક, રૂક્ષ, માંસ તેમજ રક્ત-રહિત હોય છે. એવી રીતે ધન્ય :અણુગારના બન્ને ઢીંચણ શુષ્ક, રૂક્ષ, તેમજ માંસ-રક્તથી રહિત થઈ ગયા હતા. (સૂ. ૧૯)

‘ઘણસ્સ’ ઇત્યાદિ. જેમ શ્યામ (પ્રિયંબુ) વૃક્ષના અંકુર, બહરી [ખોર] વૃક્ષના અંકુર, સલ્લકી [વૃક્ષવિશેષ]ના અંકુર, શાલ્મલી [સિમલ] વૃક્ષના અંકુર અપરિ-પકવ અવસ્થામાંજ તોડીને તડકામાં સુકાવી હોવાથી મ્લાન તેમજ રુક્ષ થઈ જાય છે. એવી રીતે અત્યન્ત ઉચ્ચ તપને કારણે ધન્યકુમાર અણુગારના ઉરૂ-ઠીંચણના ઉપરનો ભાગ [સાથલ], રક્ત માંસ નહિ હોવાથી શુષ્ક તેમજ રુક્ષ થઈ ગયો હતો. [સૂ૦ ૨૦]

‘ ઘણસ્સ ’ ઇત્યાદિ. જેવી રીતે ઊટના ખચ્ચાના પગ, વૃધ્ધ, બળદના બે ખરીવાલા પગ, ઉપરથી ઊંચા અને નીચે ખાડાવાળા તથા રક્ત-માંસ-રહિત હોય છે, એવી રીતે ધન્યકુમાર અણુગારનો કટિ-પ્રદેશ પણ અતિશય તપને કારણે રક્ત-માંસ રહિત, અત્યન્ત ક્ષીણ, શુષ્ક તેમજ રુક્ષ થઈ ગયો હતો [સૂ૦ ૨૧]

‘ઘણસ્સ’ ઇત્યાદિ. જેમ તડકામાં સુકાએલી ચાંમડાની મસક, ચણા આદિની શેટલી સેકવાની લોઢી [તવો] અથવા લોટ ખાંધવાની કથરોટ, શુષ્ક રુક્ષ તેમજ અંદરથી ઉંડી [ગહરી] હોય છે, તેવી રીતે અતિશય ઉચ્ચ તપના કારણે ધન્યકુમાર અણુગારનું પેટ પણ રક્ત તેમજ માંસના અભાવથી કૃશ, શુષ્ક, રુક્ષ તેમજ ઉંડું થઈ ગયું હતું. અર્થાત્ તપના કારણે પેટ પીઠને ચોટી ગયું હતું. [સૂ૦ ૨૨]

‘ઘણસ્સ’ જેવી રીતે સ્થાસકાવલી-અરીસા [દર્પણ] ની આકૃતિવાળા પાત્ર વિશેષની અથવા દર્પણની એક ઉપર રાખેલી પંકિત પાણાવલી-પાન પાત્ર, [ગ્લાસ] ની પંકિત અથવા મુંડાવલી સ્થાણુવિશેષ-પશુ ખાંધવાના ખીલાની કમશ: એક ઉપર એક રાખેલી પંકિત જે રીતે એ અલગ અલગ ગણી શકાય છે એવી રીતે અતિશય ઉચ્ચ તપના કારણે ધન્યકુમાર અણુગારની ખન્ને ખાજુની પાંસળીઓ રક્ત તેમજ માંસના અભાવથી જુદી જુદી ગણી શકાતી હતી. [સૂ૦ ૨૩]

‘ઘણસ્સ’ ઇત્યાદિ. શ્રી ધન્ના અણુગારનો પૃષ્ઠ-પ્રદેશ [વાંસો] નિર્માસ તેમજ રક્તહીન હોવાથી કર્ણકૂલ [બુટીઆ], પત્થરની કુંડી, અથવા ખાળકોને રમવાના લાખથી બનેલ એક પ્રકારના રમકડાની સમાન શુષ્ક રુક્ષ થઈ ગયો હતો. [સૂ૦ ૨૪]

‘ઘણસ્સ’ શ્રી ધન્યકુમાર અણુગારનું વક્ષસ્થલ મહાન્ તપશ્ચર્યાને કારણે નિર્માસ તેમજ રક્તહીન હોવાથી તે, વાંસથી બનાવેલ ટોપલીનો નીચેનો ભાગ, વાંસ આદિની ચીપોથી બનાવેલ પંખા અથવા તાડપત્રના બનાવેલ પંખાના જેવું, શુષ્ક, રુક્ષ થઈ ગયું હતું. [સૂ૦ ૨૫]

‘ઘણસ્સ’ આવી મહાન્ તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી ધન્ના અણુગારની ભુજ્જઓ, લોહી અને માંસના અભાવે શમી નામના વૃક્ષની શીંગો, વાહ્યાયા [ગરમાળા] વૃક્ષની શીંગો, અથવા અગથિયા-બકવૃક્ષવિશેષની શીંગો જેવી, શુષ્ક-રુક્ષ થઈ ગઈ હતી. [સૂ૦ ૨૬]

‘घण्णस्स’ ઇત્યાદિ. જેમ સુકાઈ ગયેલ છાણું, વડનાં સુકાં પાંદડાં, અથવા પલાસ [ખાખરા - ઢાક] વૃક્ષના સુકાઈ ગયેલ પાંદડા હોય છે, તેવીજ રીતે ધન્યકુમાર અનગારના બન્ને હાથ અતિશય ઉચ્ચતપના કારણે માંસ અને લોહીના અભાવે શુષ્ક સ્વરૂપ થઈ ગયા હતા. (સૂં ૨૭)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ જેવી રીતે વટાણીની શીંગો. મગની શીંગો, અને અડદની શીંગો, અર્ધી પાકેલ અવસ્થામાં તોડીને તડકામાં સુકવવાથી મ્લાન અને શુષ્ક થઈ જાય છે. તેવીજ રીતે ધન્યકુમાર અણુગારના બન્ને હાથની આંગળીઓ અતિશય તપના કારણે રક્ત અને માંસના અભાવે શુષ્ક-રૂક્ષ થઈ ગઈ હતી. (સૂં ૨૮)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ જેવી રીતે કમંડળની ગરદન, નાના કળશીયાથી ગરદન, અથવા કુંભની ગરદન અત્યંત સાંકડી તેમજ પાતળી હોય છે, તેવી રીતે ધન્યકુમાર અણુગારની ગરદન પણ અતિશય તપના કારણે માંસ અને રક્તના અભાવે કૃશ તેમજ શુષ્ક-રૂક્ષ થઈ ગઈ હતી. (સૂં ૨૯)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. તરતનું ઉત્પન્ન થયેલું તુમ્બડીનું ક્ષણ, હકુમ (હિંગોટા)નું ક્ષણ અથવા કેરીની ગોટલી જેવા પ્રકારની હોય છે, તેવીજ રીતે ધન્યકુમાર અણુગારની ડાહી પણ અત્યંત ઘોર તપના કારણે રક્ત અને માંસના અભાવથી શુષ્ક અને રૂક્ષ થઈ ગઈ હતી. (સૂં ૩૦)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. જેવી રીતે સુકાય ગયેલ જળો, સ્ત્રેષ (એક જાતનો લેપ) ની ગોળી, અથવા લાખની ગોળી હોય છે, તેવી રીતે અત્યંત ઘોરતપના કારણે ધન્યકુમાર અણુગારના બન્ને હોઠ શુષ્ક, રૂક્ષ અને નિર્માસ થઈ ગયા હતા. (સૂં ૩૧)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. જેમ સુકા વડના પાંદડાં, પલાશ (ખાખરા) વૃક્ષના પાંદડાં ઉખરાના પાંદડાં અથવા સાગના પાંદડાં હોય છે, તે પ્રકારે ઘોરતપના કારણે ધન્યકુમાર અણુગારની શુભ પણ રક્ત માંસ રહિત થઈ, ફક્ત આમડા અને નસોની જાળ રૂપજ રહી ગઈ હતી. (સૂં ૩૨)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. ગોઠલી અને છેતરા વિનાની કેરીની ચીર, આમડા (બંગલાનું પ્રસિદ્ધ ક્ષણ) ની ચીર, બિબ્બેરાની ચીર, તડકામાં સુકાયા પછી જેમ કર-

માર્ધ જાન્ય છે, તેમ ઉચ્ચતપના કારણે ધન્યકુમાર અણુગારની નાસિકા શુષ્ક, રૂક્ષ અને નિર્માંસ થઈ ગઈ હતી. (સૂ૦ ૩૩)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. જેમ વીણુના છિદ્ર, બદ્દીસક-એક પ્રકારના ખીબના છિદ્ર, અથવા પ્રાતઃકાળના તારા દેખાય છે. તેવી રીતે ઉચ્ચતપના કારણે ધન્યકુમારની આંખો ઉંડી તથા શુષ્ક, રૂક્ષ થઈ ગઈ હતી. તેમજ તેમની આંખો એટલી અંદર ઘુસી ગઈ હતી કે તે દબેલા ઉંડા નાના નાના છિદ્રમાં ચમક (કીકી) માત્રજ દેખાતી હતી. (સૂ૦ ૩૪)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. જેમ મૂળાની છાલ, કાકડીની છાલ અથવા કારેલાની છાલ હોય છે; તેવી રીતે ઉચ્ચતપના કારણે ધન્યકુમાર અણુગારના કાન, માંસ અને રક્તના અભાવે સુકાઈ ગયા હતા. (સૂ૦ ૩૫)

‘ઘણ્ણસ્સ’ ઇત્યાદિ. જેમ અપકવ તુંબડાનું ફળ, અપકવ એલાલુક (ગોળ સૂરણ કંદ) અથવા અપકવ તરબૂચ, અપરિપકવ અવસ્થામાંજ તોડીને સૂર્યના સખ્ત તાપમાં રાખવાથી, શુષ્ક, રૂક્ષ તેમજ મ્લાન થઈ જાય છે તેવી રીતે ઉચ્ચ તપથી ધન્ય અણુગારનું મસ્તક પણ રક્ત માંસના અભાવે શુષ્ક, રૂક્ષ થઈ ગયું હતું. તે માત્ર હાડ, ચર્મ તથા નસોના સમૂહ-માત્રથીજ દેખાતું હતું. (સૂ૦ ૩૬)

‘एवं सव्वत्थे’ ઇત્યાદિ. ઉપર કહેલ બધાં અંગ અને ઉપાંગનું વર્ણન સમાન પ્રકારથી સમજી લેવું, પરન્તુ પેટ, કાન, જીભ તથા હોઠમાં હાડકાં નથી હોતા. ફક્ત ચર્મ તથા નસો દ્વારાજ એ દેખાય છે. એટલા માટે એનું વર્ણન કરતી વખતે ખીબ અંગોની માફક હાડકાંનું વર્ણન સમજવું નહિ. ધન્યકુમાર અણુગારનું પેટ, કાન, જીભ તથા હોઠ રક્ત તેમજ માંસના અભાવથી ફક્ત ચર્મ અને નસાબલથીજ દેખાતાં હતાં. (સૂ૦ ૩૭)

ધન્યકુમાર અણુગારના પગથી લઈને બધાં અંગઉપાંગનું જુદું જુદું વર્ણન જુદી જુદી ઉપમાઓથી ઉપર કરવામાં આવ્યું છે. હવે અહીં એકજ સૂત્રમાં બધાં અંગોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.— ‘ઘણ્ણે જ્ઞ’ ઇત્યાદિ—

અત્યન્ત તીવ્ર તપને કારણે ધન્યકુમાર અણુગાર નાં પગ જંઘા (પિન્ડી) અને સાથલ. એ ત્રણે માંસ અને રક્તનાં અભાવે શુષ્ક, રૂક્ષ તથા ક્ષુધાથી અત્યન્ત નિર્બલ અને શિથિલ થઈ ગયા હતા. તેમનો કટિ (કેડ) પ્રદેશ કાચખાની પીઠ માફક અથવા કઠાઈ માફક માંસ, રક્તના અભાવે હાડકા ઉંચા થઈ જવાથી ઘણેજ વિકૃત દેખાતો હતો. તેમનું પેટ, માંસ અને રક્તના અભાવે તથા યકૃત (લીવર) પ્લોહા (બરોળ), આંતરડા આદિ સુકાઈ જવાથી વાંસાનાં હાડકા સાથે ચોંટી ગયેલ હતું તેમજ પેટ મધ્યમાં કૃશ થઈ જવાથી ઉંડા પાત્રની માફક થઈ ગયું હતું. અર્થાત પીઠથી ચોંટેલું પેટનું આમડું માત્રજ રહી ગયું હતું.

તેમની પાસળીયો માંસ અને રકતના સુકાઈ જવાથી જુદી જુદી સ્પષ્ટ દેખાતી હતી તેમના વાંસાના (પીઠના) હાડકાઓના સંધિ અને હાડકાં જે પ્રકારે રૂક્ષની માળાના મણકા જુદા જુદા ગણી શકાય છે અથવા વાંસની ટોપલીની પ્રત્યેક ચીર જુદી જુદી ગણી શકાય છે તે જ પ્રકારે માંસ અને શોષિતના અભાવે જુદા જુદા ગણાઈ શકાતા હતા. તેમનાં વક્ષસ્થલ-છાતી-ના હાડકા માંસ તેમ જ રકતના અભાવથી સ્વાસ લેતી વખતે તથા છોડતી વખતે ગંગાના તરંગની માફક ઉંચા નીચા થતા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા. તેમની ભુજાઓ માંસ અને રકતના અભાવે અત્યન્ત શુષ્ક થઈ જવાથી ફક્ત હાડકા, ચામડા તથા નસોની જાળ વાળી, સુકેલા સાપોની માફક દેખાતી હતી. તેમના હાથોના બન્ને પંજ, ઢીલા અન્ધનવાળા બન્ને બાજુ લટકતા ઘોડાના પાગડાની માફક દેખાતા હતા. તેમનું મસ્તક ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા ને કારણે શોષિત અને માંસ સુકાઈ જવાથી માટીની ન્હાની લોટિની માફક થઈ ગયું હતું. તેમજ કમ્પવા રોગ વાળા મનુષ્યના મસ્તકની માફક પ્રતિક્ષણ હાલતું ડગ ડગ કરતું-રહેતું હતું.

તેમનું મોઢું સુકેલ કમળની માફક રૂક્ષ થઈ ગયું હતું. તેમનું મોઢું હોઠના સુકાઈ જવાથી ટુટેલ મોઢા વાળા ઘડાની માફક વિચિત્ર થઈ ગયેલ હતું તેમનાં બન્ને નેત્રો ઉંડા ખેસી જવાથી ઉંડી કુખીની માફક થઈ ગયા હતાં.

આ પ્રકારની શારીરિક અવસ્થાવાળા ધન્યકુમાર અણુગાર જીવ માત્ર-આત્મબલથીજ ચાલતા, ફરતા અને ઉભા રહતા હતા પણ શરીર બલથી નહીં તેઓ ખોલવાના પરીશ્રમથી યાકી જતા હતા, ખોલતાથકા ખેદ પામતા હતા એટલુંજ નહીં પરન્તુ ખોલવાના વિચાર માત્રથી કષ્ટનો અનુભવ કરતા હતા અર્થાત તેમની સર્વે ક્રિયાઓ શારીરિક બલના અભાવે આત્મબલ ઉપરજ નિર્ભર હતી. આ પ્રકારે ઉચ્ચ તપથી ધન્યકુમાર અણુગારનું શરીર રકત, માંસના અભાવે સર્વથા સુકાઈ ગયું હતું, તેમનામાં શારીરિક શક્તિ જરાય નહતી. ગોચરી માટે જતું, વસ્ત્રોની પરિલેહણા કરવી. પ્રતિક્રમણ, અને સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, કાર્યોત્સર્ગ આદિ સર્વે કાર્ય તેઓ કેવળ આત્માના વીર્ય ગુણની સહાયતાથીજ કરતા હતા.

ધન્યકુમાર અણુગારના શરીરનું વર્ણન દૃષ્ટાન્તદ્વારા કરે છે—કોલસાથી ભરેલી સુકા લાકડાથી ભરેલી, સુકા પાંદડાથી ભરેલી, સુકા તલસરાથી ભરેલી, માટીના વાસણોથી ભરેલી અથવા સુકા એરડાના લાકડાથી ભરેલી ગાડી, જેવી રીતે ચાલતાં ચાલતાં અવાજ કરે છે એવી રીતે માંસ તેમજ લોહી સુકાઈ જવાથી ધન્યકુમાર અણુગારના શરીરમાં ઉઠતાં-ખેઠતાં તથા ચાલતાં ફરતાં સમયે હાડકાંના સંઘર્ષથી કટ કટ અવાજ થતો હતો. જેવી રીતે ખંદક ઋષિનું શરીર તપશ્ચર્યાથી શુષ્ક રૂક્ષ તેમજ નિર્માસં થઈ જવાથી તેઓના ચાલવા ફરવામાં કોલસા, સુકા કાંઈ અથવા માટીનાં વાસણોથી ભરેલી ગાડી સમાન અવાજ ઉત્પન્ન થતો હતો તેવી રીતે ધન્યકુમાર અણુગારને પણ ચાલતા ફરવામાં કટ-કટ અવાજ થતો હતો. જેવીરીતે નિર્ધૂમ

અગ્નિ રાખથી ઢંકાઈ જાવા છતાં અન્દરથી દેદીપ્યમાન હોય છે તેવી રીતે ઉગ્ર તપશ્ચર્યાથી તેમનું શરીર શુષ્ક-રૂક્ષ તેમજ કાન્તિ રહિત થઈ જવા છતાં પણ તપથી ઉત્પન્ન આત્મ વીર્ય શુભોથી ઉત્કર્ષતા તથા તપ તેજથી અપૂર્વ શોભા યુક્ત દેખાતું હતું. (સૂ. ૩૮)

ધન્યનામક અનગારકી મુખ્યતાકા વાર્ગન

હવે અહિં સર્વે મુનિયોમાં ધન્ય મુનિની મુખ્યતા બતાવવામાં આવે છે- 'તેણં કાલેણં' ઇત્યાદિ.

તે કાળ તે સમયમાં રાજગૃહ નામે નગર અને શુભશિલક નામે ચૈત્ય (ઉદ્યાન) હતું. શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે કાળ તે સમયમાં શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર કાકન્દી નગરીથી વિહાર કરી એક ગામથી બીજે ગામ એમ આમાનુષામ વિચરતા રાજગૃહ નગરના શુભશિલક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. ત્યાં ગૌતમ આદિ અગ્યાર ગણુધરોની સાથે ધન્ય-નામે અણુગાર પણ ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરતા થકા મ્લાન-ભાવ વિના, પગે વિહાર કરતા આવ્યા. ભગવાનને વન્દન તથા નમસ્કાર કરવા રાજગૃહથી પરિપદ નિકળી અને ભગવાનની સેવામાં ઉપસ્થિત થઈ, વિધિયુક્ત વન્દન-નમસ્કાર કરી પોત-પોતાના સ્થળે બેસી ગઈ.

સમ્રાટ શ્રેણિક પણ ચતુરંગિણી સેના તથા સમસ્ત રાજપરિવાર સાથે ભગવાનને વન્દન કરવા નિકળ્યા અને જ્યાં ભગવાન વિરાજમાન હતા ત્યાં પંચાભિગમપૂર્વક આવ્યા તથા વન્દન નમસ્કાર કરી યથાસ્થાન મર્યાદાપૂર્વક બેઠા ભગવાને ધર્મકથા કહી. ધર્મકથા સાંભળી પ્રસન્નચિત્તે સમસ્ત જનતા પોતપોતાને સ્થાને ચાલી ગઈ. રાજા શ્રેણિક ભગવાનથી ધર્મ-કથા સાંભળી તથા સાચા હૃદયથી ધારણુ કરી આ પ્રમાણુ વારંવાર વિચાર કરવા લાગ્યા.

વાયુ-કાયિક જીવ તથા સંપાતિમજીવોની રક્ષા માટે, અને મુનિ-પણાના ચિન્હ સ્વરૂપ ઠોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકાનું મુખપર બાંધવું. પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવું, છકાય જીવોની રક્ષા કરવી, તલવારની તીક્ષ્ણ ધાર પર ચાલવા માફક નવવાડ સહિત શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું, સત્તર (૧૭) પ્રકારના સંયમનું પાલન કરવું, ખાતીસ પરી-પહોનું સહન કરવું, વિશુદ્ધ આહાર-પાણી લઈ સંયમ-ચાત્રાને નિર્વાહ કરવો, ખાવન અનાચીણીનું નિવારણુ કરવું, પાંચ-સમિતિ તથા ત્રણુ ગુપ્તિની આરાધના કરવી, પગથી

ચાલીને ઉચ્ચ વિહાર કરવો, અનેક જાતના અંતપ્રાંત આહારનું સેવન કરવું, અનેક પ્રકારના અભિગ્રહપૂર્વક બાહ્ય આભ્યન્તર ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરવી, દુષ્કર ચારિત્રનું પાલન કરવું આદિ સર્વે કાર્ય લગવાને દુષ્કર કહ્યાં છે.

એ રીતે વારંવાર આ કાર્યોની કઠિનતાનો વિચાર અને મનન કરતા શ્રેણિકરાજ ભગવાનને વન્દન નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે બોલ્યા—હે ભગવન ! ગૌતમઆદિ આ ચૌદ હજાર અણુગારોમાં કયા અણુગાર સંજમમાં મહાદુષ્કર કરણી કરવાવાળા તથા કર્મોની મહાનિર્જરા કરવાવાળા છે ?

રાજ શ્રણિકના પ્રશ્નને સાંભળી ભગવાન આ પ્રમાણે બોલ્યા—

હે શ્રેણિક ! આ ગૌતમ આદિ ચૌદ હજાર શ્રમણોમાં એક ધન્યકુમાર અણુગારજ મહા દુષ્કર તપસંયમના આરાધન કરવાવાળા તથા કર્મોની મહાનિર્જરા કરવાવાળા છે. ભગવાન—દ્વારા પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર સાંભળી રાજ શ્રણિકે ફરીથી પૂછ્યું:—હે ભગવન ! શા કારણે આપ ધન્યકુમાર અણુગારને ગૌતમ આદિ સમસ્ત ચૌદ હજાર મુનિયોમાં મહાદુષ્કર-કરણી-કરવાવાળા તથા કર્મોની મહાનિર્જરા કરવાવાળા કહે છે ?

ભગવાને કહ્યું હે શ્રેણિક ! તે કાળ તે સમયમાં કાકન્દી નામની નગરી હતી. ત્યાં ધન્યકુમાર રાજમહેલ સમાન શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદના ઉપરના ભાગ પર પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયસુખ ભોગવતા થકા રહેતા હતા. તે સમયમાં એકવાર આમાનુષામ વિચરતો થકો હું કાકન્દી નગરીના સહસ્રાવન નામના ઉદ્યાનમાં આવ્યો. ત્યાં વિધિ-અનુસારે અવ-શ્રહ અહણુ કરી તપ-સંયમ-પૂર્વક આત્મચિન્તન કરતો થકો રહેવા લાગ્યો. તે સમયે ધર્મકથા સાંભળવા કાકન્દી નગરી ની પરિષદ સહસ્રાવનમાં આવી. તેજ રીતે ધન્ય-કુમાર પણ પગે ચાલી ત્યાં આવ્યા. મેં ધર્મકથા કહી. ધર્મકથા સાંભળવાથી ધન્યકુમાર ને સંસારથી તીવ્ર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તે પછી તેણે તરતજ સર્વે કામભોગને છોડી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દીક્ષા લીધી તે દિવસથીજ તેણે કઠિન તપશ્ચર્યા ધારણ કરી, છઠ્ઠા પારણામાં ફક્ત આયમ્બિલ કરે છે.

ઉચ્ચ તપશ્ચર્યાને કારણે માથાથી લઈ પગ સુધી તેમનું આખું શરીર શુષ્ક, રૂક્ષ તેમજ નિર્માંસ થઈ ગયું. છતાં પણ તે તપ તેજદ્વારા અન્તરાત્માથી અત્યન્ત દેદીપ્યમાન છે.

હે શ્રેણિક ! એ કારણેજ મેં કહ્યું કે આ ગૌતમઆદિ ચૌદ હજાર શ્રમણોમાં એક ધન્યકુમાર અણુગારજ મહાતપસ્વી મહાદુષ્કર કરણી કરવાવાળો તથા કર્મોની મહાનિર્જરા કરવાવાળો છે.

ધન્યનામાગુગારકા શરીર વાર્ગન

આ પ્રકારે લગવાનના વચનો સાંભળી તથા તેને વારે વારે સ્મરણ કરી રાજ શ્રેણિકું હૃદય પ્રસન્નતાથી હૃષ્ટ-તુષ્ટ થઈ ગયું, અને લગવાનને ત્રણવાર પ્રદિક્ષણા-પૂર્વક વન્દન નમસ્કાર કરીને ધન્યકુમાર અણગારની પાસે ગયા, જ્યાં તેઓ અનેક મુનિયોની વચ્ચે વિરાજમાન હતા. જ્યાં ધન્યકુમાર અણગાર વિરાજતા હતા ત્યાં લગવાનના ખીજ પણ અનેક મુનિઓ આ પ્રમાણે વિરાજતા હતા-

કયાંક આચારાંગથી લઈ વિપાકસૂત્ર પર્યન્ત અગ્યાર અંગના જાણનાર મુનિ-રાજ સમૂહરૂપમાં ખેસી તત્વ-ચિન્તન કરી રહ્યા હતા, તો કેટલાક શાસ્ત્ર-સમ્બન્ધી પ્રત્નોત્તર કરવાવાળા, કેટલાક સૂત્ર-પાઠનો વાર વાર સ્વાધ્યાય કરવાવાળા, કેટલાક સૂત્રના અર્થનું ચિન્તન કરવાવાળા, કેટલાક ધર્મકથા કહેવાવાળા, કેટલાક પોતાના દીંચણ ઉંચા રાખી મસ્તક નીચું નમાવી ઈન્દ્રિયો અને મનની વૃત્તિયોને દબાવી ધ્યાનસ્થ હતા, કેટલાક સંસારના ભયથી અત્યન્ત વ્યાકુલ અર્થાત્ જન્મ-મરણથી ભય પામેલા, કેટલાક અત્યન્ત ગંભીર-પ્રકૃતિ-વાળા, કેટલાક પંદર દિવસની દીક્ષા-પર્યાયવાળા, કેટલાક એક માસની દીક્ષાપર્યાયવાળા, કેટલાક બે માસની દીક્ષાપર્યાયવાળા, કેટલાક ત્રણ, છ, આઠ, માસની દીક્ષાપર્યાયવાળા, એમ એક, બે, પાંચ, સાત, અગ્યાર, પન્દર, વીસ વર્ષની તથા એથી પણ અધિક દીક્ષાપર્યાયવાળા સ્થવિરો હતા, કેટલાક મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શનના ધારક હતા. કેટલાક મનોબળી, કેટલાક વચનબળી, કેટલાક કાયબળી અને કેટલાક આમો-સહિ, વિષ્ણોસહિ, ખેલોસહિ, આદિ લબ્ધિયોના ધારક હતા. કેટલાક સંલિત શ્રોતા, ક્ષીરાસવ, અક્ષીણ મહાનસ આદિ અનેક જાતની લબ્ધિયોના ધારક હતા. કેટલાક

એક માસની તપસ્યા કરવાવાળા, કેટલાક બે માસની તપસ્યા કરવાવાળા, કેટલાક ત્રણ માસથી લઈ છ માસ સુધી તપસ્યા કરવાવાળા આદિ હતા.

છ જીવનિકાયના રક્ષક સર્વે અણુગાર પ્રમાણોપેત (જેટલા નિયમાનુસાર જોઈએ તેટલા) વસ્ત્ર, યાત્ર, રજોહરણુ, ગોચ્છા આદિ સંયમરક્ષાના સાધનોથી યુક્ત હતા. ચન્દ્ર સમાન મુખ ઉપર ડોરા-સહિત આઠ પુટવાલી મુખવસ્ત્રિકા ધારણુ કરવાવાળા તે સર્વે અણુગાર જેવી રીતે માનસરોવર ઉપર રાજહંસ શૈલે છે તેવી રીતે ગુણશિલક ઉદ્યાનમાં શૈલતા હતા.

તે મુનિયોની વચ્ચે રાજા શ્રેણિકે ધન્યકુમાર અણુગારને આ પ્રમાણે દેખ્યા. જે ઉદાર, વિશાળ, આજ્ઞાપ્રાપ્ત, ઉત્કૃષ્ટભાવથી ગૃહીત, કલ્યાણકારી, કર્મોપદ્રવનો નાશ કરવાવાળા, અંગબચ, મૌક્ષલક્ષ્મીને દેવાવાળા, ઉદ્ય-ઉત્તરોત્તર વિકાસવાળા, ઉદાત્ત-ઉન્નતભાવવાળા, શ્રેષ્ઠ, મહાનુભાગ- આત્માની ઉચ્ચ દશાને પ્રગટ કરવાવાળા, આવા તપથી શુષ્ક રૂક્ષ થઈ ગયા હતા. તેમનું શરીર કેવળ હાડચામ-માત્ર રહી ગયું હતું. તથા જેના બેસવા-ઉઠવાથી હાડકાઓનો કડકડ અવાજ થતો હતો. તે એટલા કૃશ પાતળા થઈ ગયા હતા કે તેમનું શરીર નસાબલ માત્ર દેખાતું હતું. એ બધું હોવા છતાં પણ તે તપથી પ્રગટેલ અદ્ભુત આત્મ-કાન્તિથી દેહીખ્યમાન તથા તેજપુંજ જેવા દેખાતા હતા.

તેમની સમીપે આવીને રાજા શ્રેણિક ત્રણવાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક તેઓને વન્દન તથા નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે બોલ્યા—

હું દેવાનુપ્રિય ! આપ ધન્ય છો. દેવતાઓદ્વારા પણ પ્રશંસનીય છો. આપ મહાપુણ્યશાળી છે ; કેમકે આપે તરતજ સંયમ તથા તપની આરાધના કરી લીધી છે. આપ કૃતાર્થ છો, કેમકે આપે આપની આત્માનું કલ્યાણ કરી લીધું છે આપ સુકૃતલક્ષણુ છો, કેમકે આપે સમ્યક્-રૂપથી ચારિત્રની આરાધના કરી લીધી છે. હું દેવાનુપ્રિય ! અરેખર આપે જન્મ અને જીવતરતું રૂળ પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. એટલું કહીને રાજા શ્રેણિક સ્તુતિ કરે છે:—

ધન્યનામાગુગાર કી સ્તુતિ

અથ ધન્યનામા અણુગરનું અષ્ટક.

આહરી છઠ્ઠ છઠ્ઠ તપસ્યા, સર્વ કલિ વિહરતા,
કરી પારણે આંખેલ રસહીન, શાંત મૂર્તિ વિચરતા,
દૃઢ ભાવથી તપ ઉઘમી, શુભ ભાવનામાં મગ્ન હો,
જ્ય હજો અણુગાર એવા, ધન્ય મુનિવર તણો. ॥ ૧ ॥

શીર્ષ જેનું શુષ્ક તુંબી-સમ થયું તપને લીધે,
કોમળ સુશોભિત ખાહૂ સૂકા, સર્પ જેવાં છે દીસે,
ખાડા પર્યા છે ઉઠર માંહે જ્યમ ભીસ્તી કેરી મશક હો,
જ્ય હજો અણુગાર એવા ધન્ય મુનિવર તણો. ॥ ૨ ॥

રસના થઈ સૂકી અમીહીન, કાન પણ બહેરા થયા,
શુષ્ક વડના પાન જેવાં માંસ શોષિત હીન થયા,
ઊંડાં ગયાં છે નયન જેનાં તારક વીણાના રંધ હો,
જ્ય હજો અણુગાર એવા ધન્ય મુનિવર તણો. ॥ ૩ ॥

તપમગ્ન જેવું ચિત્ત છે વપુ શુષ્ક ને અતિ રૂક્ષ છે,
સૌ અંગ નિર્બળ થઈ જતાં કંપી રહેલું શીર્ષ છે,
કઠિન તપ ને તેજથી છે શોભતા નિર્ઘ્રંથ હો,
જ્ય હજો અણુગાર એવા ધન્ય મુનિવર તણો. ॥ ૪ ॥

ચિર કાળથી વ્યાપી રહેલું તિમિર ગાઢ ગુફ તણું,
પ્રકાશના આગમનથી જીવ લઈને ભાગતું,
દર્શન જેના માત્રથી ભવભવ પાપ કેરો નાશ હો,
જ્ય હજો અણુગાર એવા ધન્ય મુનિવર તણો. ॥ ૫ ॥

કલ્પતરૂના મૂળમાં જે સૌખ્ય અતિ દુર્લભ કહ્યાં,
સુરધેનુ ચિંતા મણિ થકી મળવાં કઠીન સુખ અતિ રહ્યાં,
જેને નીરખતાં માત્રમાં મળે અસિમ સુખનો પુંજ હો,
જ્ય હજો અણુગાર એવા ધન્ય મુનિવર તણો. ॥ ૬ ॥

નિષ્કપટ કોમળ હૃદય થકી, સકળ કર્મ વિદારતા,
 જે ચરણ કરણ સકત ને વળી સુગુપ્તિને પણ ધારતા,
 જે સમિતિ ધારી છે સદા, ઉજ્જવળ પ્રતાપી સખળ હો,
 જ્ય હજો અણુગાર એવા ધન્ય મુનિવર તણો. ॥ ૭ ॥

દુર્બોધ જેણે નષ્ટકરી સુબોધ સમ્યક્ ધારતા,
 સમભાવી શાંત પ્રસન્નમુખ, વળી સિદ્ધમાર્ગ પ્રકાશતા,
 વિહાર કરતા ઉત્ર જેઓ સ્વાત્મ વિર્ય એક સારનો,
 જ્ય હજો અણુગાર એવા ધન્ય મુનિવર તણો. ॥ ૮ ॥

ધરી જીવ રક્ષા કારણે મુખવસ્ત્રિકા દોરા છતી,
 સંયમ તપસ્યા સાથ જેણે ધીરતા ધારી હતી,
 એ ધન્ય મુનિના પદકમળમાં શીર્ષ માઝું નતકરી,
 માર્ગ યાત્રુ પ્રકાશનો, જિન ભાષિત હૈયે ધરી. ॥ ૯ ॥
 ॥ ઈતિ ધન્યનામા અણુગારનો અષ્ટક સમ્પૂર્ણ ॥

એ પ્રમાણે સ્તુતિ તથા વન્દન નમસ્કાર કરી રાજ શ્રેણિક ભગવાનની પાસે
 આવ્યા પ્રસન્ન-મુખ થઈ તે ભગવાનને નમસ્કાર કરી યોલ્યા-હે ભગવન્! જે પ્રકારે
 આપે કહ્યું હતું, તે પ્રકારેજ મેં ધન્યનામના અણુગારને જોયા છે. એ રીતે ધન્યકુમાર
 અણુગારની ઘણી ઘણી પ્રશંસા કરતા થકા ભગવાનને ત્રણુવાર પ્રદક્ષિણા પૂર્વક વન્દન
 નમસ્કાર કરી જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં પાછા ગયા. (સૂ. ૩૯)

ધન્યનામાણુગાર કા સંસ્તારકકા વાર્ગન / ધન્યનામાણુગાર કો દેવલોકગમન કા વાર્ગન

તપની આરાધના કર્યા પછી અણુગારે શું કર્યું?, તે ખતાવે છે—
 ‘તए णं तस्स’ ઇત્યાદિ.

તે પછી એક સમયે રાત્રિના અપર-ભાગ (ચોથા પહોર) માં ધર્મ જાગરણ
 કરતા થકા તે ધન્યકુમાર અણુગારના હૃદયમાં આ પ્રકારે વૃક્ષાંકુર સમાન ‘આધ્યાત્મિક’
 અર્થાત્ આત્મવિષયક વિચાર અંકુરિત થયા. ફરી ‘ચિન્તિત’ અર્થાત્ વારંવાર સ્મરણ

રૂપ તે વિચાર દ્વિપત્રિત સમાન થઈ ગયા. તે પછી ‘કલ્પિત’ અર્થાત્ ‘એને એજ પ્રકારે કરીશ’ આવા વ્યવસ્થા-યુક્ત કાર્યના આકાર થી પરિણત તેજ વિચાર પદ્ધતિવિત સમાન થઈ ગયા. તે પછી ‘પ્રાર્થિત’ અર્થાત્ ઈષ્ટ રૂપથી સ્વીકાર કરેલ તે વિચાર પુષ્પિત સમાન થઈ ગયા, પછી ‘મનોગત સંકલ્પ’ અર્થાત્ ‘મહને એમજ કરવું જોઈયે’ આ દૃઢ-નિશ્ચય-રૂપ વિચાર ક્લિત વૃક્ષ સમાન થઈ ગયા.

ધન્નાઅણુગારે તે ઉપજેલ વિચારનું ચિન્તવન કર્યું, નિશ્ચય કર્યો, સ્વીકાર કર્યો, તથા તેને નિશ્ચય-પૂર્વક કરવાનો સંકલ્પ કર્યો, સ્કન્દક-ઋષિની માફક ધન્યકુમાર અણુગાર વિચાર કરે છે:- હું આ ઉચ્ચતપથી શુષ્કરૂક્ષ તેમજ રક્તમાંસ-રહિત થઈ ગયો છું, કેવળ હાડકાં, નસોથી તથા ચર્મથી ઝાંધેલ શરીર રહી ગયું છે, ચાલતાં કડકડ અવાજ થાય છે. હું સર્વથા નિર્બલ તેમજ કૃશ થઈ ગયો છું, આત્મશક્તિ-થીજ ગમનાગમન કરું છું, પણ શરીર-બળથી નહીં, યોલતી વખતે અત્યન્ત ખેદિત થાઉં છું, લાકડાથી ભરેલી ગાડી સમાન, સુકેલ પાંદડાની ભરેલી ગાડી સમાન, એર-ડાના સુકા લાકડાથી ભરેલ ગાડી સમાન ચાલતાં-ફરતાં આખું શરીર કડકડ અવાજ કરે છે, એટલે જ્યાંસુધી મહારામાં સ્વયં ઉઠવું-બેસવું આદિ પુરૂષાકાર-પરાક્રમ છે તથા જ્યાંસુધી મારા ધર્માચાર્ય શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિચરી રહ્યા છે. ત્યાં સુધી મારાં માટે એજ શ્રેય છે કે હું પ્રાતઃકાળ સૂર્યોદય થતાં ભગવાનને વન્દન નમસ્કાર કરી તેમની આજ્ઞાથી આત્મ-કલ્યાણ માટે ફરીથી મહાત્રતોને ધારણ કરી આલોચના-નિન્દના-પૂર્વક સમસ્ત જીવરાશિથી ક્ષમા યાચના કરી તથારૂપ-બહુશ્રુત-સ્થવિરોની સાથે વિપુલાચલ પર્વત ઉપર જઈ ત્યાં પૃથ્વીશિલાપટ્ટનું પ્રતિલેખન કરી તથા દર્ભ-સંથારક ઉપર બેસી સંલેખના વડે સર્વે આહારોનો ત્યાગ કરી જીવનમરણની અભિલાષા ન કરતાં પાદપોષગમન સંથારો કરીને રહું.

એ રીતે વિચારી સવારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સેવામાં ઉપસ્થિત થયા, તેઓને વન્દન-નમસ્કાર કરી તેમની સામે પોતાની હાર્દિક-અભિલાષા પ્રગટ કરી, ભગવાનની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી તે સ્થવિરોની સાથે વિપુલાચલ પર્વત ઉપર ગયા, તથા પહેલાં ચિન્તવેલ વિચાર અનુસારે તેમણે પાદપોષગમન સંથારો ધારણ કર્યો, તે સંથારો એક માસનો થયો.

એ રીતે નવમાસપર્યન્ત સંયમ પાલન કરી સમાધિ-મરણે મરી ચંદ્રલોક ઉપર ખાર દેવલોક તથા નવત્રૈવેયક વિમાનોને ઝોળંગી સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનમાં દેવતારૂપે ઉત્પન્ન થયા.

ધન્યકુમાર અણુગારને દિવંગત થયા બાણી સાથે રહેનાર સ્થવિરોએ પરલોક-ગમન—હેતુક કાયોત્સર્ગ કર્યો. પછી તેમનાં વસ્ત્ર-પાત્ર આદિ ઉપકરણ લઈ વિપુલાચલ પર્વત પરથી નીચે ઉતર્યા, અને ભગવાન પાસે આવી એ પ્રમાણે બોલ્યા, હે ભગવન્ ! ધન્યનામા અણુગારના આ વસ્ત્ર પાત્ર આદિ ઉપકરણ છે (સૂ. ૪૦)

ધન્યનામાગુગાર કા ભવાન્તર વિષયમે પ્રશ્નોત્તર

હવે ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે—‘ મંતેત્તિ ’ ઇત્યાદિ.

હે ભગવન્ ! ભદ્ર પ્રકૃતિવાળા ધન્યનામા અણુગાર સમાધિ-પૂર્વક કાળ કરીને ક્યાં ઉત્પન્ન થયા ?

ભગવાને ફરમાવ્યું—હે ગૌતમ ! સરલ-સ્વભાવી તથા સરળ-હૃદયી ધન્યનામા અણુગાર સમાધિપૂર્વક કાળ કરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા છે.

ફરી ગૌતમસ્વામીએ પૂછ્યું—હે ભગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધમાં ધન્યનામના દેવની કેટલી સ્થિતિ થશે ?

ભગવાને ફરમાવ્યું—હે ગૌતમ ! ધન્યકુમાર દેવની ત્યાં તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

ગૌતમ સ્વામી બોલ્યા—હે ભગવન્ ! ધન્યનામા દેવ ત્યાંથી ચવી ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

ભગવાને ફરમાવ્યું—હે ગૌતમ ! તે ધન્યનામા દેવ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈ પોતાના સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરી સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થશે, તથા પરમપદ નિર્વાણને પ્રાપ્ત કરી સર્વ દુઃખોનો અન્ત કરશે.

અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરતા થકા શ્રી સુધર્માસ્વામી જંબૂ સ્વામીને કહે છે—હે જંબૂ ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે ત્રીભ વર્ગના પ્રથમ અધ્યયનના આ અર્થ કહ્યા છે. (સૂ. ૪૧)

અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ-સૂત્રની ‘ અર્થબોધિની ’

નામક ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદના
ત્રીભ વર્ગનું પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત.

સુનક્ષત્રાદિ નવકુમારકા વાર્ગન

શ્રીજંબુસ્વામી સુધર્માસ્વામીને પૂછે છે :- ‘ જઈ ગં મંતે ! ’ ઇત્યાદિ.

હે ભગવન! શ્રી અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના ત્રીજા વર્ગના પ્રથમ અધ્યયનના ભગવાને આ અર્થ કહ્યા છે તો હે ભગવન! દ્વિતીય આદિ શેષ અધ્યયનના શું અર્થ પ્રરૂપિત કર્યા છે ?

શ્રીસુધર્માસ્વામી શ્રીજંબુસ્વામીને સંબોધી આ પ્રમાણે બોલ્યા- હે જંબુ ! કાકન્દી નગરીમાં ભદ્રા સાર્થવાહીને સુનક્ષત્ર નામે એક પુત્ર હતો. તેનું સઘણું વર્ણન ધન્યકુમારની માફકજ છે, કેવળ ધન્યકુમારની દીક્ષાપર્યાય નવ માસની હતી તો સુનક્ષત્ર અણગારની દીક્ષાપર્યાય ઘણા વર્ષોની હતી.

એ રીતે સુનક્ષત્ર સમાન શેષ આઠેય કુમારોનું જીવનવૃત્તાન્ત સમજવું જોઈએ. વિશેષતા એજ છે કે એઓમાં કમશ : બે-ઋષિદાસ અને પેલ્લક રાજગૃહ નગરમાં, બે-રામપુત્ર અને ચંદ્રિક અયોધ્યામાં બે-પૃષ્ઠમાતૃક અને પેદાલપુત્ર વાણિજ્યગ્રામમાં ઉત્પન્ન થયા. નવમાં પોટ્ટિલ હસ્તિનાપુરમાં, તથા દશમાં વેહલ્લકુમાર રાજગૃહનગરમાં ઉત્પન્ન થયા. ધન્યકુમાર આદિ નવેય કુમારોની ભદ્રાનામની માતાઓ હતી. પ્રત્યેકની ભદ્રાનામે લિન્ન લિન્ન માતાઓ હતી. નહિ કે એકજ ધન્યકુમાર આદિ નવેય કુમારોનો દીક્ષામહોત્સવ થાવચ્ચાપુત્રની માફક પોતપોતાની માતાઓએ કર્યો હતો, દશમાં વેહલ્લકનો દીક્ષામહોત્સવ તેના પિતાએ કર્યો હતો. વેહલ્લકની છ માસ ધન્યકુમારની નવ માસ તથા શેષ સુનક્ષત્ર આદિ આઠેય અણગારોની ઘણા વર્ષોની દીક્ષાપર્યાય હતી. સર્વે મુનિઓએ એકેક માસની સંલેખના કરી. સર્વે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવતારૂપે ઉત્પન્ન થયા. તથા તેઓ અન્તમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રે જન્મ લઈ સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે. (સૂ ૪૨)

હવે ત્રીજા વર્ગને ઉપસંહાર કરતાં શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રીજંબૂસ્વામીને સંબોધન કરી કહે છે— ‘એવં સ્વલુ’ ઇત્યાદિ.

હે જંબૂ! આ રીતે પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રના ત્રીજા વર્ગના આ અર્થ કહ્યા છે.

શ્રી અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ નામક નવમાઅંગની “અર્થબોધિની”

નામની ટીકાનો ત્રીજો વર્ગ સમાપ્ત.

ઇતિ અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ સૂત્રની અર્થબોધિની

ટીકાનો ગુજરાતી અનુવાદ સમાપ્ત.

॥ शास्त्रप्रशस्तिः ॥

(अनुष्टुप्वृत्तम्)

काठियावाडदेशे च, वर्द्धमानपुरी पुरा ।
बढवाणसिटीनाम्नी, या प्रसिद्धाऽस्ति संपति ॥१॥

तत्राहं मुनिभिः साद्धै, ग्रामाद्गामान्तरं व्रजन् ।
टीकामकार्षमागत्य, सरलामर्थबोधिनीम् ॥२॥
ते चेमे

(वसन्ततिलकावृत्तम्)

मिथ्यात्वदर्शन-चरित्रविमोहनीय,-
विध्वंसनेन समचाप्य रुचिं स्पधर्मे ।
ध्याख्यानतो मुदमुपैति च यस्य पर्षत्,
सोऽयं विभाति मुनिवीर-समीरमल्लः ॥३॥

शास्त्रार्थसंग्रहविधौ त्वरया युतेन,
साहाय्यमत्र मम तेन परं व्यधायि ।
तं वीरपुत्रपदशोभि-समीरमल्लं,
नित्यं स्मरामि ननु किं करवाणि तस्मै ॥४॥

(शिखरिणीवृत्तम्)

उदारो निर्मानो जिननिगमतत्त्वार्थनिपुणः,
क्रियादक्षोऽक्लान्तो गुरुजनमनोहादजनकः ।
सभायां चातुर्याद् बहुजनमनोरञ्जनपरः,
कनैयालालोऽयं सदयहृदयः संयमपरः ॥५॥

(मालिनीवृत्तम्)

धरणिरिव सहिष्णुः सिन्धुगाम्भीर्यजिष्णुः,
सुहुत इव कृशानुस्तेजसा दीप्यमानः ।
विमलमपि यदन्तः शारदाम्भःसमानं,
स मुनि-मदनलालः शोभते सत्तपस्वी

॥६॥

(भुजङ्गप्रयातवृत्तम्)

गुरोर्भक्तिभावेन युक्तः क्रियावान्,
प्रसन्नः प्रवीणो विगर्वो गुणी च ।
तपोभावयुक्तः सदा राजते यः,
तपस्वी मुनिमाँगिलाल प्रशान्तः

॥७॥

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

शान्तो दान्तः स्थविरपदवीशोभितः शृद्धभावो,
मोहोद्रेकप्रमथनपरो मोक्षसौख्याभिलाषी ।
सम्यक्श्रद्धाविमलहृदयः षड्विधप्राणिपालो,
देवीलालः सुमुनिरिह यो राजते सच्चरित्रः
द्वयधिकद्विसहस्राब्दे (२००२), विक्रमस्य गुरोर्दिने ।
ज्येष्ठकृष्णदले टीका, द्वादश्यां पूर्णतामगात्
टीकासमाप्तिसमये, साधवः सत्य उत्तमाः ।
सन्त्यत्र तेषां नामानि, कथ्यन्ते गुणवृद्धये

॥८॥

॥९॥

॥१०॥

(अनुष्टुब्धवृत्तम्)

लिम्बडीसम्प्रदायस्थो, -धनजीस्वामिनामकः ।

गुरुभ्रात्रा समायुक्तो, राजते चन्द्रवद् गणे ॥११॥

(शादूर्लविक्रीडीतवृत्तम्)

छोटालालमुनिर्वच्योमधुरिमाऽऽनन्दप्रदः प्राणिनां,

चञ्चन्द्रकलेव यस्य करुणा षट्कायतापापहत् ।

पूर्णचन्द्र इव प्रतप्तजनताज्ञानामृताऽऽवर्षणः,

लोकानन्दगुणेन यः किल सदानन्दी प्रसिद्धोऽभवत् ॥१२॥

वैयावृत्तिगुणप्रमोदितमुनिजेता कषायस्य यः,

प्राणित्राणपरायणः करुणया यस्य द्रवत्यन्तरम् ।

लक्ष्मीचन्द्रमुनिः स शान्तहृदयो धीरस्तथैतावुभौ,

राजेते मृदुमानसौ मुनिवरौ यौ लिम्बडीगच्छके ॥१३॥

(अनुष्टुब्धवृत्तम्)

जीवनजी स्वामिनामा, भगवान्जी-मुनीश्वरः ।

दर्यापुरीसुगच्छेऽच्छे, भ्राजते रविचन्द्रवत् ॥१४॥

(तोटकवृत्तम्)

हरिदानमुनिर्जिनशासनतो, वचनामृततोषितभव्यजनः ।

बरवालसुगच्छगतो नियतो, जननीसहितो मुनिधर्मरतः ॥१५॥

। सतीनामानि ।

(शादूर्लविक्रीडीतवृत्तम्)

(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

अवत्यस्त्रितयः कृपासमुदयः श्रीजैनसङ्घो मिथः,

प्रेमाबद्धविधेयपद्धतिमिलिनीनार्त्तरक्षापरः ।

शुद्धस्थानकवासिधर्मनिरतो रत्नत्रयाभः शुभः,

श्रद्धावान् निगमे जिनप्रवचने श्रेयस्करे शोभते ॥१७॥

॥ इति शास्त्रप्रशस्तिः ॥

मङ्गलं भगवान् वीरो, मङ्गलं गौतमः प्रभुः ।

सुधर्मा मङ्गलं जम्बू, -जैनधर्मश्च मङ्गलम्

॥१॥

